

МАРКО МАРТИНОВИЋ, ЛИДИЈА НИКОЛАЈЕВНА СТЕПАНОВА

БАЛКАНСКА ХРОНИКА
У ОБЈЕКТИВУ

МАРТИНОВИЧ МАРКО, СТЕПАНОВА Л.Н.

БАЛКАНСКАЯ ХРОНИКА
В ОБЪЕКТИВЕ

МУЗЕЈ ЖРТАВА ГЕНОЦИДА

Аутори каталошких текстова:

Марко Мартиновић,
Лидија Николајевна Степанова

Ликовно – графичко уређење:

др ум. Никола Радосављевић, кустос у Музеју жртава геноцида

Реализацију и објављивање ове публикације подржали су

Министарство културе Републике Србије,
Министарство културе Руске Федерације,
Фонд Музеја жртава геноцида,
Музеј Победе,
ТАСС

МУЗЕЙ ЖЕРТВ ГЕНОЦИДА

Автори каталожних текстова:

Мартинович Марко,
Степанова Л.Н.

Художественно-графическое оформление:

д-р иск. Никола Радосавлевич, куратор в Музее жертв геноцида

Реализацию и издание этой публикации поддержали

Министерство культуры Республики Сербия,
Министерство культуры Российской Федерации,
Фонд Музея жертв геноцида,
Музей Победы,
ТАСС

Марко Мартиновић, Лидија Николајевна Степанова

БАЛКАНСКА ХРОНИКА

У ОБЈЕКТИВУ

Мартинович Марко, Степанова Л.Н.

БАЛКАНСКАЯ ХРОНИКА

В ОБЪЕКТИВЕ

БЕОГРАД / БЕЛГРАД
2026.

Георгије Владимирович Скригин рођен је 4. августа 1910. године у Одеси (Руска Империја), у племићкој породици. Његов отац Владимир Александрович Скригин (1876–1940) је био етнички Рус, капетан руске армије, док је његова мајка била Францускиња Марија Скригина (рођ. Каренвал, 1884–1964).¹

У личној заоставштини Жоржа Скригина постоји руком написан документ у којем наводи да му је отац рођен 1876. године у Одеси, а умро августа 1940. године. За мајку наводи да је рођена 25. јануара 1884. године, а умрла 8. јануара 1964. године. Такође, наводи да је имао две сестре: Веру (рођену 1906) и Лију (рођену 1912). Осим тога, у легату² се налази читуља из једних мариборских новина од 8. јануара 1964. године, у којој је написано да ће се сахрана Марије Скригин одржати 10. јануара 1964. године

¹ Државни аудиовизуелни архив Републике Србије – Југословенска кинотека, *Легаши Жоржа Скригина*.

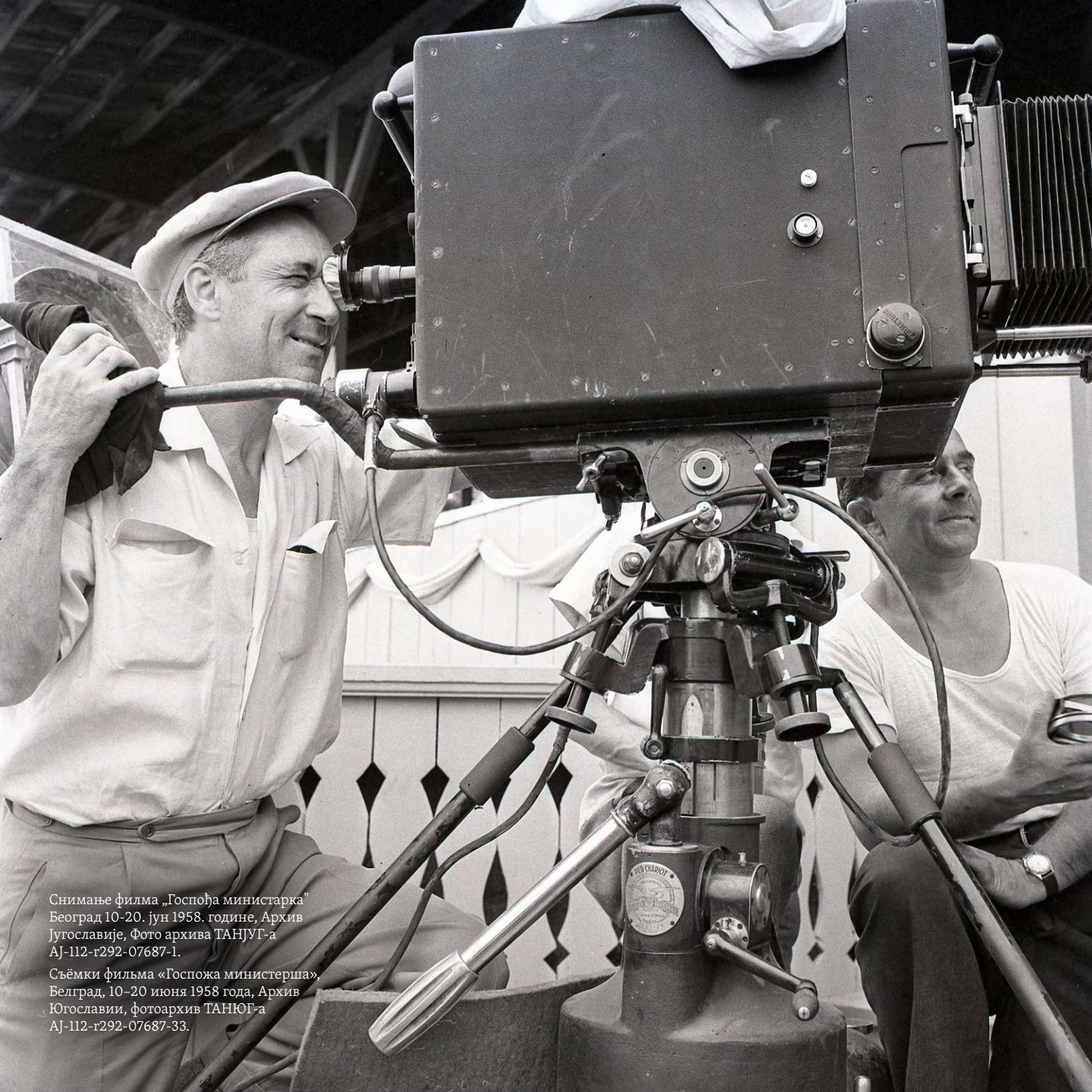
² Легат – приватна колекција ствари предатих архиву или музеју.

Георгий Владимирович Скрыгин родился 4 августа 1910 года в Одессе, Российская империя, в дворянской семье. Его отец, Владимир Александрович Скрыгин (1876–1940), был этническим русским, капитаном русской армии, тогда как его мать, Мария Скрыгина (урожд. Каренваль, 1884–1964), была француженкой.¹

В личном архиве Жоржа Скрыгина сохранился рукописный документ, в котором он указывает, что его отец родился в 1876 году в Одессе и умер в августе 1940 года. О матери он сообщает, что она родилась 25 января 1884 года и скончалась 8 января 1964 года. Также он отмечает, что у него было две сестры: Вера — родившаяся в 1906 году, и Лия — родившаяся в 1912 году. Кроме того, в составе легата² хранится некролог, опубликованный в одной из мариборских газет 8 января 1964 года, в котором

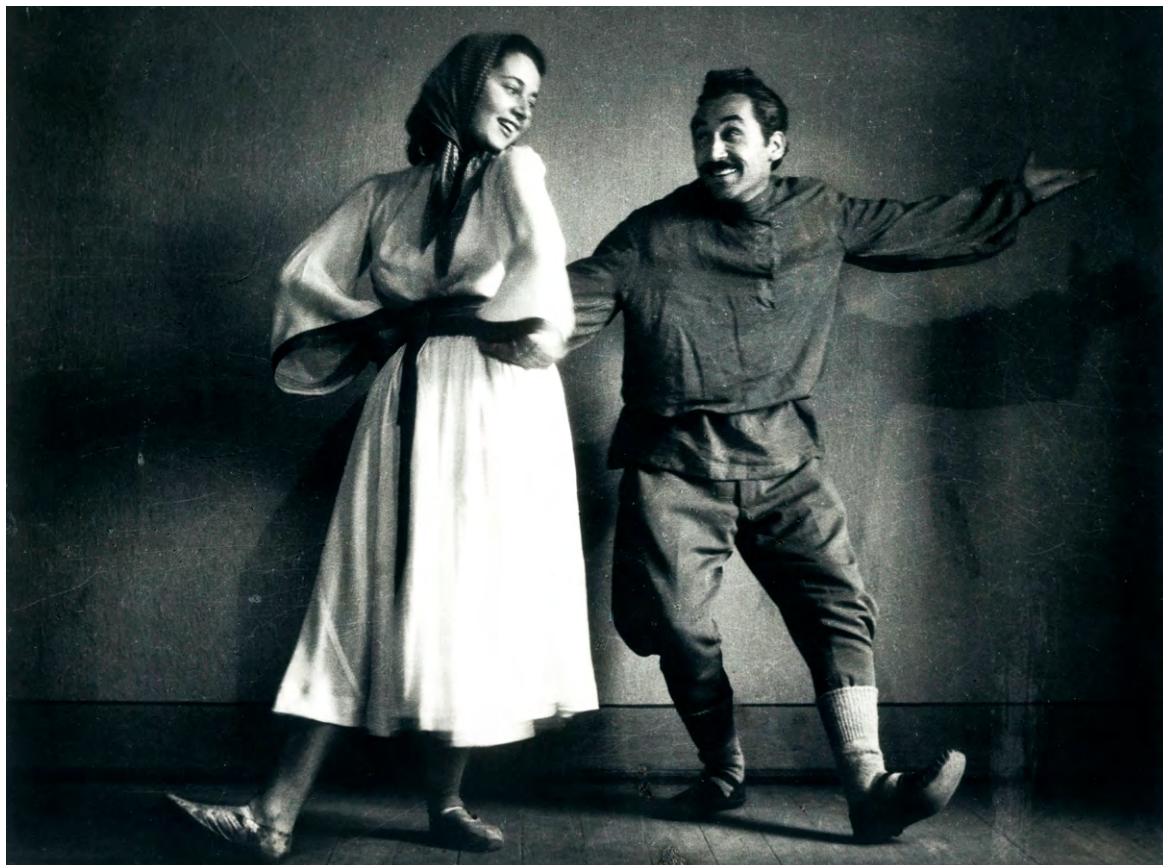
¹ Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

² Легат - частная коллекция переданная архиву или музею

Снимање филма „Госпођа министарка”
Београд 10-20. јун 1958. године, Архив
Југославије, Фото архива ТАНЈУГ-а
AJ-112-r292-07687-1.

Съёмки фильма «Госпожа министерша»
Белград, 10–20 июня 1958 года, Архив
Югославии, фотоархив ТАНЮГ-а
AJ-112-r292-07687-33.

Жорж Скригин и Мира Сањина у плесу. Извођење позоришне представе у Казалишту народног ослобођења, Јајце, новембар 1944. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Жорж Скригин и Мира Саньина в танце. Исполнение театрального представления в Театре народного освобождения, Яйце, ноябрь 1944 года. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК), легат Жоржа Скрыгина.

Автопортрет, Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Автопортрет, Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК), Легат Жоржа Скригина.

на градском гробљу у Марибору. Као један од ожалашћених је наведен и њен син Жорж.³ Отац Георгија Скригина, ађутант управника града Одесе, учествовао је у Руско-јапанском рату (1904–1905), у којем је постао носилац два ратна ордена, од којих је један Орден Светог Георгија⁴, највише одликовање које је припадник руске царске војске могао да добије. Према Скригиновом сведочењу, отац му је дао име у част тог ордена.⁵ Мајка га је од миља звала Жорж. По том надимку остао је упамћен.

У школи се истицао у цртању, те је као основац имао сопствене изложбе цртежа и акварела. Уживао је у делима Иље Репина⁶, одушевљавао се бурним морем у делима Ивана Ајвазовског⁷. Његов отац је био велики љубитељ уметности, нарочито позоришта, и, као члан управе Опере у Одеси, стално је водио Жоржа на представе. Као дете слушао је очеве приче о

сообщается, что похороны Марии Скрыгиной состоятся 10 января 1964 года на городском кладбище в Мариборе. Среди скорбящих указан и её сын Жорж.³ Отец Георгия Скрыгина, адъютант градоначальника Одессы, принимал участие в Русско-японской войне 1904–1905 годов, где был удостоен двух боевых орденов, одним из которых являлся Орден Святого Георгия⁴ — высшая награда, которой мог быть удостоен офицер русской императорской армии. По свидетельству самого Скрыгина, отец дал ему имя в честь этого ордена.⁵ Мать же ласково называла его Жоржем. Под этим именем он и вошёл в историю, оставаясь известным так на протяжении всей жизни.

В школьные годы он проявлял особые способности к рисованию: ещё будучи учеником начальной школы, устраивал собственные выставки рисунков и акварелей. Он высоко ценил произведения Ильи Репина⁶ и восхищался

³ Државни аудио визуелни архив Републике Србије Југословенска Кинотека, *Летајћ Жоржа Скригина*

⁴ *Императорски Војни орден Свешћо Великомученика и Победоносца Свешћо Георгија* – или скраћено: Орден Светог Георгија, највећи је војни орден Руске Империје а данас Руске Федерације. Установљен је 1769. године указом царице Катарине II Велике (1762–1796).

⁵ *Полишика*, 13. октобар 1974. године. *Забележена истина*, интервју Жоржа Скригина.

⁶ Иља Јефимович Репин (1844–1930), познати руски сликар и водећа личност уметничког покрета „Передвижњики“ (путујући сликари).

⁷ Иван Константинович Ајвазовски (1817–1900), чувени руски сликар јерменског порекла, познат као један од највећих мариниста у историји уметности – мајстор приказа мора, таласа и светлости.

³ Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

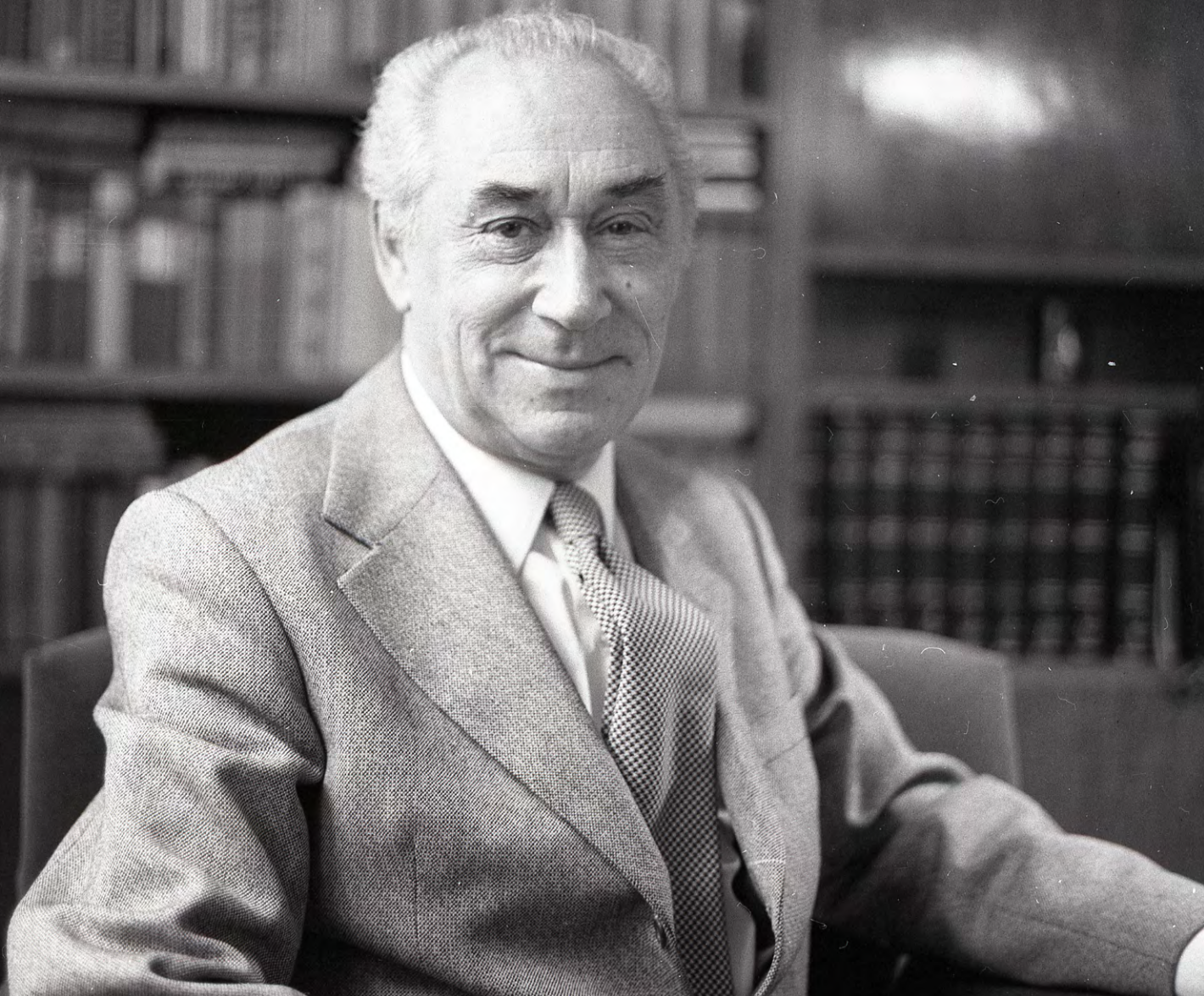
⁴ Императорский военный орден Святого Великомученика и Победоносца Георгия — или сокращённо Орден Святого Георгия — являлся высшей военной наградой Российской империи, а в настоящее время — Российской Федерации. Орден был учреждён в 1769 году указом императрицы Екатерины II Великой (1762–1796)

⁵ Газета «Политика», 13 октября 1974 года. «Зафиксированная истина», интервью Жоржа Скрыгина.

⁶ Илья Ефимович Репин (1844–1930) — известный русский живописец и ведущая фигура художественного движения «Передвижники» (странствующие, или путешествующие, художники).

Жорж Скригин - филмски режисер, добитник
награде АВНОЈ-а за рад на филмској уметности
за 1975. годину, Архив Југославије, Фото архива
ТАНЈУГ-а, АЈ-112-г411-27908-8

Жорж Скрыгин — кинорежиссёр, лауреат премии
АВНОЮ за вклад в киноискусство за 1975 год.
Архив Югославии, фотоархив ТАНЮГ-а
АЈ-112-г411-27908-8

Добитници награде АВНОЈ-а за 1975. годину, Архив Југославије, Фото архива ТАНЈУГ-а, АЈ-112f-27934-56
Лауреаты премии АВНОЮ за 1975 год, Архив Югославии, фотоархив ТАНЮГ-а, АЈ-112f-27934-56.

својим доживљајима из ратова и делима старих руских писаца, о опери и позоришту, што је касније код њега пробудило жељу за читањем, гледањем драма, комедија, опера, балета и др.⁸

Током Руског грађанског рата (1917–1923), његова породица бежи из Одесе у две групе. Жорж са оцем одлази у Варну, где се на броду заразио пегавим тифусом, па је по доласку у град провео 15 дана у болници. Из Варне прелазе у Белу Цркву, где је у Кримском кадетском

изображењима бурног мора у работах Ивана Айвазовског⁷. Его отац била великим љубителем искуства, особено театра, и, будучи членом правления опере у Одесе, често водио Жоржа на спектакли. У детињству он слушао приче оца о преживитом на войнах, о произведених класических руских писатеља, а такође об опере и театре. Све это впоследствии пробудило у њем интерес к чтению и любовь

⁸ Полишиќа, 13. октобар 1974. године. Забележена историја, интервју Жоржа Скригина.

⁷ Иван Константинович Айвазовский (1817–1900) — знаменитый русский художник армянского происхождения, известный как один из величайших маринистов в истории искусства — мастер изображения моря и волн.

Жорж Скригин - филмски режисер, добитник награде АВНОЈ-а за рад на филмској уметности за 1975. годину, Архив Југославије, Фото архива ТАНЈУГ-а, АЈ-112f-27934-29

Жорж Скрыгин — кинорежиссёр, лауреат премии АВНОЮ за вклад в киноискусство за 1975 год, Архив Югославии, фотоархив ТАНЮГ-а. АЈ-112f-27934-29.

корпусу довршио основно образовање и положио малу матуру. Скригинова мајка заједно са сестрама прво одлази у Константинопол, одакле преко Боке Которске стиже у Скопље. Породица се коначно ујединила у Скопљу крајем априла или почетком маја 1920. године.⁹

⁹ З. Бранковић, *Руси без Русије: Српски Руси*, Београд 1994. 330.

к сценичкому искуству — драме, комедији, опере, балету и другим театралним формама.⁸

Во время Гражданской войны в России (1917–1923) его семья бежит из Одессы двумя группами: Жорж вместе со своим отцом отправляется в Варну, где на корабле заразился сыпным тифом, после чего по прибытии в город провёл 15 дней в больнице. Из Варны они переезжают в Белую Церковь, где в Крымском кадетском корпусе он завершил начальное образование и получил аттестат. Мать Скрыгина вместе с сёстрами сначала отправляется в Константинополь, откуда через Боку Которскую прибывает в Скопье. Семья окончательно воссоединилась в Скопье в конце апреля или в начале мая 1920 года.⁹

Его семья в 1920 году переезжает в Загреб, где Жорж Скрыгин учился в Русской гимназии.¹⁰ Во время обучения в гимназии вновь проявляется его талант к рисованию, поэтому он организует выставки своих работ. Во время учёбы его одновременно начинают привлекать кино и балет. Он бегал из одного кинотеатра в другой, смотрел всё — от вестернов до старых драм.¹¹ Одна из его сестёр становится,

⁸ Газета «Политика», 13 октября 1974 года. «Зафиксированная истина», интервью Жоржа Скрыгина.

⁹ З. Бранковић, *Руси без Русије: Српски Руси*, Београд 1994. 330.

¹⁰ Там же

¹¹ Газета «Политика», 13 октября 1974 года. «Зафиксированная истина», интервью Жоржа Скрыгина.

Његова породица се 1920. године сели у Загреб, где Жорж Скригин похађа Руску гимназију¹⁰, у којој поново долази до изражаја његов таленат за сликање, па организује изложбе својих дела. Током школовања, истовремено га привлаче филм и балет. Трчао је из једног биоскопа у други, гледао све – од вестерна до старих драма.¹¹ Једна од његових сестара постаје, заједно са Мијом Чорак¹² и Аном Роје¹³, једна од балетских првакиња Хрватског народног казалишта у Загребу, што доводи до његових честих посета позоришту, где на њега посебан утисак остављају опере попут *Ховашчине* и *Бориса Годунова* Модеста Мусоргског, *Аида* Ђузепеа Вердија, *Кармен* Жоржа Бизеа, *Пикова дама* Петра Ильича Чайковског итд.¹⁴ Убрзо се и сам прикључио балетској школи, где је дипломирао у класи Маргарите Форман.

Иако је био успешан, балет га није превише занимао, па је слободно време посвећивао фотографији. Почетком 30-их година 20. века постао је члан Фотоклуба Загреб и зближио се са кругом уметника који су касније сачињавали

вместе с Миа Чорак¹² и Ана Роје¹³, одной из прима-балерин Хорватског националног театра в Загребе. Это позволяет ему часто посещать театр, где на него особенно сильное впечатление производят оперы «Хованщина» и «Борис Годунов» Модеста Петровича Мусоргского, «Аида» Джузепе Верди, «Кармен» Жоржа Бизе, «Пиковая дама» Петра Ильича Чайковского и др.¹⁴ Вскоре он и сам поступил в балетную школу, которую окончил в классе Маргариты Форман.

Хотя он был успешен, балет его не слишком интересовал, поэтому свободное время он посвящал фотографии. В начале 1930-х годов он стал членом фотоклуба «Загреб» и сблизился с кругом художников, которые впоследствии составили «Загребскую школу фотографии». На Всеславянской выставке, состоявшейся в Загребе, он представил свою первую серьёзную работу «Кузница», где изобразил тяжесть труда кузнеца в удушливой атмосфере, сквозь которую пробивается луч солнечного света.¹⁵ Мастером художественной фотографии он стал в 1937 году. Его фотографии публиковались в

¹⁰ Исто.

¹¹ Полишка, 13. октобар 1974. године. *Забележена историја*, интервју Жоржа Скригина.

¹² Миа Чорак Славенска (1916–2002), истакнута српска и југословенска примабалерина.

¹³ Ана Роје (1909–1991), хрватска примабалерина, позната по „чистој линији“ тј. лакоћи покрета и изразитој техници класичног балета.

¹⁴ Полишка, 13. октобар 1974. године. *Забележена историја*, интервју Жоржа Скригина.

¹² Миа Чорак Славенска (1916–2002) — выдающаяся сербская и югославская прима-балерина.

¹³ Ана Роје (1909–1991) — хорватская прима-балерина, известная «чистой линией», то есть лёгкостью движений и выразительной техникой в балетах классического стиля.

¹⁴ Газета «Политика», 13 октябрия 1974 года. «Зафиксированная истина», интервью Жоржа Скригина.

¹⁵ Там же

Загребачку школу фотографије. На Свесловенској изложби, одржаној у Загребу, изложио је свој први озбиљнији рад „Ковачница“, у којем је приказао тежину рада ковача у загушљивој атмосфери, кроз коју се пробија зрачак сунца.¹⁵ Мајстор уметничке фотографије је постао 1937. године. Његове фотографије су објављиване у страним часописима као што су немачки *Rundschau* и амерички *American, Time* и *Life*. У предратном периоду је био симпатизер Комунистичке партије Југославије. Након окупације Југославије, Жорж Скригин остаје у Загребу, где активно игра у Народном казалишту у Загребу.

Почетком априла 1942. године, по наређењу Врховног штаба НОВЈ, са групом од седам глумаца одлази на слободну партизанску територију на подручју Кордуна.¹⁶ Заједно оснивају позоришну групу која је играла представе за борце и народ на слободној територији. Ова позоришна група, основана почетком маја 1942. године, током Првог заседања АВНОЈ-а у Бихаћу (1942) добиће службени назив Казалиште народног ослобођења Југославије и биће активно све до ослобођења Београда у другој половини октобра 1944. године. Прошао је кроз све непријатељске офанзиве до краја рата заједно са Врховним штабом. У Јајцу је, 27. новембра 1943, отворио своју изложбу фотографија са мотивима из партизанског живота.

зарубежних журнала, таквих как немачки *Rundschau*, а также американские *American, Time* и *Life*. В предвоенный период он был симпатизером Коммунистической партии Югославии. После оккупации Югославии, Жорж Скрыгин остаётся в Загребе, где активно выступает в Народном театре в Загребе.

В начале апреля 1942 года по приказу Верховного штаба НОАЮ вместе с группой из семи актёров он из Загреба перебирается на свободную партизанскую территорию в районе Кордуна.¹⁶ Вместе они создают театральную группу, которая давала представления для бойцов и населения на освобождённой территории. Театральная группа, основанная в начале мая 1942 года, во время I заседания АВНОЮ (Антифашистского вече народного освобождения Югославии) в Бихаче в 1942 году получила официальное название «Театр народного освобождения Югославии» и действовала вплоть до освобождения Белграда во второй половине октября 1944 года. Он прошёл все вражеские наступления до конца войны вместе с Верховным штабом. В Яйце 27 ноября 1943 года он открыл свою выставку фотографий с мотивами из партизанской жизни.

После освобождения Белграда он переходит в Народный театр в Белграде и работает руководителем балетной секции до 1945 года,

¹⁵ Исто.

¹⁶ Ž. Skrigin, *Rat i pozornica*, Beograd 1968. 10-12.

¹⁶ Ž. Skrigin, *Rat i pozornica*, Beograd 1968. 10-12

После ослобођења Београда прелази у Народну позориште у Београду и ради као руководилац балетске секције све до 1945. године, када се посвећује филму.¹⁷ Крај рата је сачекао у чину мајора са ратним одликовањима.¹⁸ Већ 1946. године, заједно са својим ратним саборцем Вјекославом Африћем, режира први ратни играни филм *Славица*. Све до 1954. године бави се снимањем пропагандних филмова по налогу Комунистичке партије Југославије, а потом постепено прелази на игране филмове. *Госпођу минисшарку* снима 1958. године, а затим креће са снимањем комедија, од којих је најпознатија *Мачак под шлемом* (1962), након чега почиње да снима игране филмове са тематиком из Народноослободилачке борбе.

Жорж Скригин је био активни друштвено-политички радник у Југославији. Позицију генералног секретара Савеза филмских радника Југославије је обављао пуних десет година.¹⁹ Осим бројних функција које је обављао, био је и шеф југословенских филмских делегација које су путовале на међународне филмске фестивале.²⁰

Добио је низ највиших међународних и домаћих признања:

когда переходит в кинематографию.¹⁷ Конец войны он встретил в чине майора, имея боевые награды.¹⁸ Уже в 1946 году вместе со своим боевым товарищем Векославом Афричем снимает первый военный художественный фильм «Славица». До 1954 года он занимается съёмками документальных фильмов по поручению Коммунистической партии Югославии, после чего постепенно переходит к игровому кино. «Госпожу министершу» снимает в 1958 году, а затем начинает снимать комедии, из которых наиболее известна «Кот под шлемом» (1962), после чего приступает к созданию художественных фильмов на темы Народно-освободительной борьбы.

Жорж Скригин был активным общественно-политическим деятелем в Югославии. Должность генерального секретаря Союза кинематографистов Югославии он занимал в течение десяти лет.¹⁹ Помимо различных функций, которые он выполнял, он также был руководителем югославских кинематографических делегаций, выезжавших на зарубежные кинофестивали.²⁰

Он получил ряд высших международных и отечественных наград:

¹⁷ Ž. Skrigin, *Ratne fotografije 1943–1983*. Institut za film, Beograd 1986. 1.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

¹⁷ Ž. Skrigin, *Ratne fotografije 1943–1983*. Instut za film, Beograd 1986. 1.

¹⁸ Там же

¹⁹ Там же

²⁰ Там же

- Награде на предратним изложбама: Учествовао је на Свесловенској изложби у Загребу („Ковачница“, 1935), на Фото-салону у Будимпешти („Серија Њу“, 1935) стекавши похвалне критике. Добио је највише награде за фотографије „Акт“ (Будимпешта, Торонто, Беч, 1934); „Ванда“ (Загреб, Љубљана, Антверпен, Париз, Бостон, 1936); „Пејзаж-лик“ (Буенос Ајрес, Париз, 1939); „Госка“ (Берлин, 1940);
- Награда АВНОЈ-а, као посебно друштвено признање за стваралаштво и рад од општер значаја за развитак СФРЈ у области филмске уметности (1975);
- Орден Републике са златним венцем, за педесетогодишњицу уметничког рада, указом Председништва СФРЈ, за нарочите заслуге у напретку земље (1980);
- Златна арена на Пулском фестивалу за целокупни стваралачки рад на филму (1981);
- Медаља ХНК (1982) коју му је доделило Хрватско народно казалиште, као посебном члану, који је 22. априла 1942. године отишао из Загреба у партизане;
- Плакета ЗАВНОХ-а (1983) додељена од стране Земаљског антифашистичког већа Хрватске поводом обележавања годишњице историјског значаја одлука и заседања ЗАВНОХ-а.
- Статуа „Слобода“ за животно дело на Међународном филмском фестивалу „Слободарске свечаности“ у Сопоту (1987).
- Награды на довоенных выставках: участвовал во Всеславянской выставке в Загребе («Кузница», 1935), на фотосалоне в Будапеште («Серия ню», 1935), получив высокие оценки критики; высшие награды получил за фотографии «Акт» (Будапешт, Торонто, Вена, 1934), «Ванда» (Загреб, Любляна, Антверпен, Париж, Бостон, 1936), «Пейзаж-лик» (Буэнос-Айрес, Париж, 1939), «Госка» (Берлин, 1940);
- Премию АВНОЮ как особое общественное признание за творчество и деятельность общегосударственного значения для развития СФРЮ в области киноискусства (1975);
- Орден Республики с золотым венком — к 50-летию художественной деятельности, по указу Президиума СФРЮ, за особые заслуги в развитии страны (1980);
- «Золотую арену» Пульского фестиваля за совокупный творческий вклад в кино (1981);
- Медаль ХНТ (1982), присуждённую Хорватским народным театром как своему особому члену, который 22 апреля 1942 года покинул Загреб и ушёл в партизаны;
- Памятную плакету ЗАВНОХ (1983), вручённую Земельным антифашистским вечем Хорватии по случаю годовщины исторически значимых решений и заседаний ЗАВНОХ;
- Статую «Свобода» — за жизненное достижение на Международном кинофестивале «Слободарские свечаности» в Сопоте (1987).

У уметничком опусу Георгија Жоржа Скригина непосредне су чињенице да је, као непосредни учесник Другог светског рата и припадник партизанског покрета, са више од 500 фотографија створио јединствену и непоновљиву документацију о борбама које су се одвијале на територији окупиране Краљевине Југославије, изузетне историјско-документарне и уметничке вредности. Својим сниматељско-редитељским радом у целини уписао се неизбрисиво у пионире и утемељитеље југословенске кинематографије и југословенског филма.

Његове ратне фотографије – којима је забележио и визуелно овековечио крваве битке, жртве, борачке колоне, ликове појединаца – бораца, непријатељске офанзиве на Козари, Сутјесци, Неретви, заседања АВНОЈ-а и ратне портрете лидера партизанског покрета попут Јосипа Броза Тита, Александра Ранковића и других. Поред историјско-документарног значаја и вредности, Скригинове фотографије имају и посебну вредност као мајсторска остварења на подручју уметничке фотографије и адекватна су, по својој композицији и атмосфери збивања, психологији ликова које приказује, као и по свом целокупном стваралачком изразу и чину, уметничким остварењима песника, сликара, музичара и других уметника, учесника рата.

Када је 1943. године основан ТАНЈУГ²¹, заједно са Мошом Пијадом је извршио избор око

В художественном творческом наследии Георгия Жоржа Скрыгина неоспоримы все факты: как непосредственный участник Второй мировой войны и участник партизанского движения, своими более чем 500 фотографиями он создал уникальную и неповторимую документацию о боях, происходивших на территории оккупированного Королевства Югославия, обладающую исключительной историко-документальной и художественной ценностью. Своей же операторско-режиссёрской деятельностью в целом он навсегда вписал своё имя в число пионеров и основоположников югославской кинематографии и югославского кино.

Его военные фотографии — на которых он зафиксировал и визуально увековечил кровавые сражения, жертвы, боевые колонны, образы отдельных бойцов, вражеские наступления на Козаре, Сутјеске и Неретве, заседания АВНОЈУ, а также военные портреты лидеров партизанского движения, таких как Иосип Броз Тито, Александар Ранкович и других. Помимо историко-документального значения и ценности, фотографии Скрыгина обладают и особой ценностью как мастерские достижения в области художественной фотографии и, по своей композиции и атмосфере происходящего, по психологии изображаемых персонажей, а также по своему целостному творческому выражению, сопоставимы с художественными произведениями поэтов,

²¹ ТАНЈУГ – Телеграфска агенција нове Југославије.

300 фотографија, које је мисија НОВЈ требало да однесе прво у Каиро, а потом у Лондон, како би те фотографије биле представљене свету.²² Према речима Жана Лакутира, биографа француског председника Шарла де Гола: „Скригин је не само један од највећих фотографа Другог светског рата, већ је и стваралац који је уз песме ‘Јама’ Ивана Горана Ковачића и ‘Стојанка – мајка Кнежепољка’ Скендера Куленовића, створио најзначајније дело о Народноослободилачкој борби у току самог рата“²³.

Корпус ратних фотографија Жоржа Скригина може да се подели у четири групе: фотографије ратних страдања цивила и насељених места; ратне фотографије борби Народноослободилачког покрета и партизанских одреда; портрети вођа партизанског покрета и бораца и фотографије Казалишта народног ослобођења.

Након уласка немачких снага и проглашења Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. године, положај српског, јеврејског и ромског народа је постао веома тежак. Усташке власти, већ током априла 1941, доносе бројне законе којима подлежу „неподобни“ народи. Забрањује се коришћење имена Српске православне цркве, употреба ћириличног писма, рад српских

живописцев, музикантов и других художников — учасника войны.

Когда в 1943 году было основано ТАНЮГ²¹, он вместе с Моша Пияде отобрал около 300 фотографий, которые миссия НОАЮ должна была сначала доставить в Каир, а затем в Лондон, чтобы эти снимки были показаны миру.²² По словам Жан Лакутир, биографа Шарль де Голль: «Скригин не только один из величайших фотографов Второй мировой войны, но и создатель, который наряду с поэмами „Яма“ Ивана Горана Ковачича и „Стоянка — мать Кнежеполька“ Скендера Куленовича создал наиболее значительное произведение о Народно-освободительной борьбе в ходе самой войны».²³

Коллекцию военных фотографий Жоржа Скригина можно разделить на четыре группы: фотографии военных страданий мирного населения и населённых пунктов; военные фотографии боёв Народно-освободительного движения и партизанских отрядов; портреты руководителей партизанского движения и бойцов; а также фотографии Театра народного освобождения.

После вступления немецких войск и провозглашения Независимого государства Хорватия

²¹ ТАНЮГ - Телеграфное агентство новой Югославии.

²² *Rat, Revolucija, Ekran, Žorž Skrigin, Moje fotografije*, Zagreb 1977. 24.

²³ Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина. Письмо Предрага Голубовича, директора Института кино, Совету Галереи Сербской академии наук и искусств по поводу просьбы об организации выставки фотографий Жоржа Скригина от 2 декабря 1987 года.

²² *Rat, revolucija, ekran, Žorž Skrigin, Moje fotografije*, Zagreb 1977. 24.

²³ ДААРСЈК, *Летаиш Жоржа Скригина*, Писмо Предрага Голубовића, директора Института за филм Савету Галерије Српске академије наука и уметности поводом молбе за организацију изложбе слика Жоржа Скригина од 2. децембра 1987. године.

Милица Тепић – позната као „Мајка Кнежепољка“ са својом децом Бранком и Драгицом, усликани током јануара 1944. године у Кнежепољу на планини Козара. Слика представља симбол страдања цивила у Југославији током Другог светског рата, Страдање се односи пре свега на страдање цивила са Козаре, који су током лета 1942. године одведени у систем концентрационих и логора смрти у Јасеновцу. Претпоставља се да је број одведених цивила око 68.000. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Милица Тепич — известная как «Мать Кнежеполька», со своими детьми Бранко и Драгичей; фотография сделана в январе 1944 года в Кнежеполье на горе Козара. Снимок является символом страданий мирного населения Югославии во время Второй мировой войны. Речь прежде всего идёт о страданиях мирных жителей Козары, которые летом 1942 года были отправлены в систему концентрационных и лагерей смерти Ясеновац. Предполагается, что число депортированных гражданских лиц составляло около 68 000 человек. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК), Легат Жоржа Скрыгина.

Милица Тепић – позната као „Мајка Кнежепољка“ са својом децом Бранком и Драгицом, усликани током јануара 1944. године у Кнежепољу на планини Козара. Слика представља симбол страдања цивила у Југославији током Другог светског рата, Страдање се односи пре свега на страдање цивила са Козаре, који су током лета 1942. године одведени у систем концентрационих и логора смрти у Јасеновцу. Претпоставља се да је број одведених цивила око 68.000. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Милица Тепич — известная как «Мать Кнежеполька», со своими детьми Бранко и Драгичей; фотография сделана в январе 1944 года в Кнежеполье на горе Козара. Снимок является символом страданий мирного населения Югославии во время Второй мировой войны. Речь прежде всего идёт о страданиях мирных жителей Козары, которые летом 1942 года были отправлены в систему концентрационных и лагерей смерти Ясеновац. Предполагается, что число депортированных гражданских лиц составляло около 68 000 человек. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК), Легат Жоржа Скрыгина.

школа и др. Одржавају се народни зборови на којима су усташки функционери хушкали припаднике римокатоличког хрватског и муслиманског становништва на крвави обрачун са својим комшијама Србима. Србофобија је ширена преко писаних медија, радија и кинематографије. Срби су оптуживани за наводна злодела која су према Хрватима и Муслиманима чинили у прошлости. Масовни злочини

(НГХ) 10 априла 1941 године сербског, еврейског и цыганског насељеника стало крајне тешким. Усташке власти уже в априле 1941 године приимају многибројне закони, распрострањени на «неблагонадежни» народи. Запрещается использование названия Сербской православной церкви, употребление кириллического письма, деятельность сербских школ и др. Проводятся народные собрания, на

Цивили после непријатељског бомбардовања. Дрежница, Горски котар, 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Мирные жители после вражеской бомбардировки. Дрежница, Горски-Котар, 1942 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

Цивили после непријатељског бомбардовања. Дрежница, Горски котар, 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Мирные жители после вражеской бомбардировки. Дрежница, Горски-Котар, 1942 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

Поред огняшта, Лика 1942. године.
Државни аудиовизуелни архив
Југословенска кинотека (ДААЈК),
Легат Жоржа Скригина.

Возле очага, Лика, 1942 год. Государ-
ственный аудиовизуальный архив
«Югославская кинотека» (ГААЮК).
Легат Жоржа Скригина.

Векослав Афрић изводи рецитал „Матија Губец“ Казалиште народног ослобођења, Гламоч, 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Векослав Афрић испуњава рецитал «Матија Губец». Театар Народног ослобођења, Гламоч, 1942 год. Государственный аудиовизуелни архив «Југославска кинотека» (ГААЈОК). Легат Жоржа Скригина.

над Србима почињу већ 25. априла 1941. године, када су у Бјеловару и околним селима убијена 192 мушкарца српске националности. Тај дан означава почетак геноцида над Србима у НДХ. Страдања цивила се могу поделити у неколико различитих категорија: масовни покољи, страдања у концентрационим логорима и логорима смрти, те протеривања и покатоличавање.

којих усташки функционери подстрекали представитељима римско-католическог хрватског и муслиманског насељеника к крвавој расправи со својим суседима-србима. Србофобия распрострањала се кроз печатне средства масовне информације, радио и кинематографију. Србове оптуживали за якобы завршене у прошлом преступљенима против хрватова и муслимана. Масовне преступљенима против србова почињу у већ 25 априла 1941 года, кога у Беловаре и околних сѐлах били убиты 192 мушкарци — све србске националности. Ово дан означава почетак геноцида србова у НДХ. Страдања грађанског насељеника могу разделити на неколико различитих категорија: масовне расправе, губељ у концентрационних лагеря и лагеря смрти, а такође изгнанија и насильственне обрашчење у католицизм. Миле Будак, один из идеологов усташског движења и автор плана геноцида србова, сформулировао модел его осуществления следуюшим образом: «Одну третью србова унищожити, другу изгнати, а третью обратити в католичество».

Крупне волне преступљенима почали се прежда всего в июне и августе 1941 года в Герцеговине²⁴ и Боснийској Крајини²⁵. Эти преступљенима

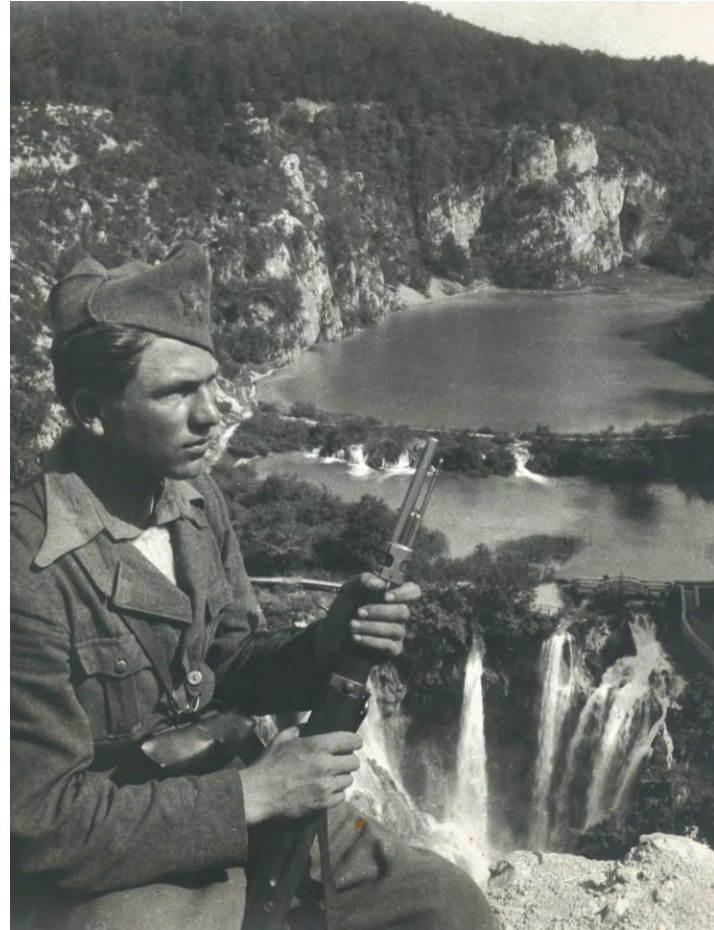
²⁴ С. Скоко, Злочини геноцида Независне државе Хрватске у Херцеговини током 1941. године. Геноцид над Србима у II светском рату, Зборник научних радова, Београд 1995, 262 – 283.

²⁵ Б.Ј. Бокан, Кулминација усташког геноцида над Србима у Босанској Крајини у лето 1941. године, Геноцид над Србима у II светском рату, Зборник научних радова, Београд 1995, 224-258.

Миле Будак, један од идеолога усташког покрета и аутор плана геноцида над Србима, формулисао је модел његове реализације на следећи начин: „Једну трећину Срба побити, другу протерати и трећу покатоличити“.

Велики таласи злочина су кренули током јуна и августа 1941. године у Херцеговини²⁴ и Босанској Крајини²⁵. Ти злочини су познати као Видовдански и Илиндански злочини. Херцеговачке крашке јаме су постале гробнице многих Срба, које су усташе убијале ватреним и хладним оружјем, а понекад и живе бацали у дубоке јаме. Пандурица, Голубинка, Корићка јама, Ржани до, Равни Долац и друге су постале симболи страдања невиног становништва. Усташе су основале многе логоре смрти у којима су цивили мучени и убијани на најбруталније начине. Поред система концентрационих и логора смрти у Јасеновцу, морамо споменути и логоре Јадовно, Паг, Госпић, дечје логоре у Јастребарском и Сиску и многе друге. Поред усташа, у злочинима над Србима су учествовали и Муслимани које су усташе привољавале обећањем могућности плачке имовине убијених Срба.

Бежећи пред усташким кољачима, народ се повлачи у збегове. Склањање цивила у збегове

Партизански борац на Плитвичким језерима јуна 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Партизанский боец Народно-освободительной армии Югославии на Плитвицких озёрах, июнь 1942 года.

²⁴ С. Скоко, *Злочини геноцида Независне Државе Хрватске у Херцеговини током 1941. године. Геноцид над Србима у II светском рату*, Зборник научних радова, Београд 1995, 262–283.

²⁵ Б. Ј. Бокан, *Кулминација усташког геноцида над Србима у Босанској Крајини у лето 1941. године, Геноцид над Србима у II светском рату*, Зборник научних радова, Београд 1995, 224–258.

Маневри офицерске школе, Доњи Лапац 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Манёвры офицерской школы, Доньи Лапац, 1942 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

Маневри офицерске школе, Доњи Лапац 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Манёвры офицерской школы, Доньи Лапац, 1942 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

Маневри официрске школе, Доњи Лапац 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Манёвры офицерской школы, Доњи Лапац, 1942 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

Маневри официрске школе, Доњи Лапац 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Манёвры офицерской школы, Доњи Лапац, 1942 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

Оброк Партизана, Лика 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК),
Легат Жоржа Скригина.

Обед партизан, Лика, 1942 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК).
Легат Жоржа Скригина.

било је један од најчешћих начина преживљавања ратног терора. Најчешћа места збега биле су шуме и планине, пећине и јаруге а понекад и мочварна подручја. У збегове су се склањали: жене, деца, старци и рањеници. Живот у збеговима је био веома тежак. Несташица хране и воде је била свакодневица. Током јесени и зиме хладноћа је представљала велики проблем. Кише, снегови, магле, ветрови су додатно отежавали ионако тежак положај. Заразне болести попут пегавог тифуса, биле су честа појава, од којих је велики број избеглица у логору умирао. Уколико би усташе или Немци пронашли збегове са избеглицама, рањенике које би тамо затекли готово увек би убијали, а цивиле убијали или одводили у логоре. Најпознатији пример великог збега, који је на крају пао усташама у руке, свакако је збег на планини Козара из лета 1942. године.

Крајем 1941. године, на територији устаничке Козаре се налазило око 800–900 устаника који су били у партизанским јединицама. До пролећа 1942. године козарски партизани су успели да ослободе скоро читаву планину Козару. Број партизанских бораца се у то време попео до 3.500, па је партизанско руководство решило да нападне град Приједор и варош Љубију и тиме прекине комуникацију између Бањалуке и Заграда, дође до богатог ратног материјала и муниције, те, самим тим, пољуља морал међу усташама. Партизани 16. маја заузимају Приједор, а већ следећег дана, 17. маја 1942, пада Љубија.

Борци IV црногорске бригаде НОВЈ, Јањ код Јајца 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДА-АЈК), Легат Жоржа Скригина.

Бойцы IV черногорской бригады НОАЮ, Яњи у Јајце, 1942 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

известны как Видовданские и Илинданские злодеяния. Карстовые ямы Герцеговины стали могилами для многих сербов: усташе убивали их огнестрельным и холодным оружием, а иногда и живыми сбрасывали в глубокие пропасти. Пандурица, Голубинка, Корићка яма, Ржани До, Равни Долац и другие стали символами страданий невинного населения. Усташе создали

Видећи да се устанак шири, немачке и усташке власти доносе решење о покретању офанзиве на слободну територију Козаре. Формира се ударна група „Западна Босна“ коју чини 11.000 немачких и 19.000 хрватских војника. За команданта је постављен немачки генерал Фридрих Штал. У почетним данима партизани пружају значајан отпор Немцима и усташама, али су, под јаким притиском, принуђени да се повлаче дубље у планину Козару. Заједно са партизанима се повлачи око 80.000 цивила који се скривају по збеговима. Ускоро је постало јасно да партизанске јединице неће моћи да пруже отпор. Штаб одреда и Окружни комитет КПЈ доносе одлуку да се крене у пробој обруча у ноћи између 3. и 4. јула 1942, на југозападним падинама Козаре. Пробој је почео тачно у поноћ. Група партизана са око 10.000 цивила је успела да се пробије из обруча, док је остатак морао да се врати на почетне положаје. Због тога је одлучено да се, тачно у поноћ између 4. и 5. јула, поново покуша пробој обруча. Овај пут је непријатељ био спремнији, довео је појачања и учврстио своје положаје, те су само мале групе партизана успеле да се пробију. Остатак од око 400–500 партизана је остао у обручу са рањеницима и цивилима. У таквој ситуацији Штаб доноси одлуку да се партизани раздвоје у мање групе, закопају оружје и сакрију од непријатеља.

Након што је организовани отпор престао, цивили и рањеници су остављени на милост и

многочисленне лагера смрти, в којорих мирные жители подвергались пыткам и уничтожались самыми жестокими способами. Помимо системы концентрационных лагерей и лагерей смерти в Ясеновце, необходимо упомянуть также лагера Ядовно, Паг, Госпич, детские лагера в Ястребарском и Сисаке и многие другие. Наряду с усташами в преступлениях против сербов участвовали и мусульмане, которых усташаи привлекали обещаниями возможности грабежа имущества убитых сербов.

Спасаясь от усташских палачей, население уходило в в горные убежища. Укрытие мирных жителей в таких убежищах было одним из наиболее распространённых способов спасения от военного террора. Наиболее частыми местами таких укрытий становились леса и горы, пещеры и овраги, а иногда и болотистые местности. В укрытия уходили женщины, дети, старики и раненые. Жизнь в этих убежищах была чрезвычайно тяжёлой. Нехватка пищи и воды была повседневным явлением. Осенью и зимой серьёзную проблему представлял холод. Дожди, снегопады, туманы и ветры ещё больше усугубляли и без того тяжёлое положение. Инфекционные заболевания, такие как сыпной тиф, были частым явлением, от которого умирало большое число беженцев. Если усташаи или немцы обнаруживали такие убежища с беженцами, раненых, которых они там находили, почти всегда убивали, тогда как мирных жителей либо уничтожали, либо уводили в

Јуре Францетић, пуковник усташке војнице и командант злогласне Црне Легије, на самртном одру, након што су га селаци изболи вилама после обарање његовог авиона од стране Партизана код села Мочиле на Кордуну. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Јуре Францетић, полковник усташкој армији и командир «Чёрной легији», на смертном одру после тога, как крестяне закололи его вилами, после тога как его самолёт был сбит партизанами у села Мочиле на Кордуни. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина

Јуре Францетић, пуковник усташке војнице и командант злогласне Црне Легије, на смртном одру, након што су га сељаци изболи вилама после обарање његовог авиона од стране Партизана код села Мочиле на Кордуну. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДДАЈК), Легат Жоржа Скригина.

Јуре Францетић, пуковник усташке војнице и командир «Чёрной легији», на смртном одре после тога, како сељаци закололи га вилама, после тога како га авион био сбит партизанима у селу Мочиле на Кордуну. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина

Рањеник – Битка на Неретви – IV непријатељска офанзива 23. фебруар – 09. март 1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Раненый. Битва на Неретве — Четвёртая антипартизанская операция (операция «Вайс»), 23 февраля — 9 марта 1943 года. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

Сахрана Пера Тетковића, команданта Треће ударне дивизије НОВЈ 28. марта 1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Похорони Пера Четковича, командира Трећег ударне дивизије Народно-ослободитељне армије Југославије (НОАЈ) 28. марта 1943. године. Државни аудиовизуелни архив «Југославска кинотека» (ГААЈОК). Легат Жоржа Скригина.

немилош немачким и усташким јединицама. Готово сви рањеници ликвидирани су на месту или су спаљивани заједно са болницама и импровизованим склоништима у којима су били скривани. Преживело цивилно становништво масовно је одвођено у сабирне логоре, одакле је касније транспортовано у концентрационе логоре, углавном у Јасеновац, где је, према проценама, одведено око 68.000 цивила са

лагеря. Најбоље познатим примером крупног беженског скривања, које у крајњем крају пошло у руке усташама, је скривање на гори Козара летином 1942. године.

У крају 1941. године на територији побунитељне Козаре налазило се око 800–900 побуњеника, који су били организовани у партизанске подјединице. У пролеће 1942. године козарски партизани су успели ослободити готово цео брдо Козара. Број партизанских бораца у томе времену порастао је до 3500, па је партизанско руководство одлучило да нападне град Приедор и село Љубија, да тиме прекине комуникације између Баније-Луке и Загреба, да заузме значајне залихе војног материјала и војних залиха и тиме подрива морал усташама. 16. маја партизани су заузели Приедор, а на следећи дан, 17. маја 1942. године, пала Љубија.

Увидевши да побунитељство се шири, немачке и усташке власти доносе одлуку о спровођењу напредовања на слободну територију Козаре. Ствара се ударна група «Западна Боснија», у чији састав улазе 11 000 немачких и 19 000 хрватских војника. Командујући је назначен немачки генерал Фридрих Штал. У први дан партизани су оказивали значајно отпорност немцима и усташама, али под снажним притиском су принуђени да се повлаче дубље у брдо Козара. Заједно са партизанима одлази око 80 000 мирних становника,

Сахрана Пера Бетковића, команданта Треће ударне дивизије НОВЈ 28. марта 1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Похорони Пера Четковича, командира Трећје ударне дивизије Народно-ослободитељне армије Југославије (НОАЈ) 28 марта 1943 гола. Государственни аудиовизуелни архив «Југославска кинотека» (ГААЈК). Легат Жоржа Скригина.

Шишање браде припадника Југословенске војске у отаџбини (ЈВуО) у Гламочком пољу 1943. године. Међу комунистима, брада је сматрана за симбол припадника ЈВуО (позантог као Равногорски или четнички покрет). Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Сбривање бороды у бойца Југославске армије у Отаџбини (ЈАвО), Гламочко поље, 1943 год. Среди комуниста борода считалася символом принадежности к ЈАвО (известной как Равногорское, или четническое движение) Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

Козаре. Један део цивила је одведен у логор на Сајмишту и у логору у Немачкој и Норвешкој. Козара представља најстрадалнији део окупираних Краљевине Југославије, где процене говоре

којима се крију у горним убежиштима. Вскоре стало јасно, да партизанске части не могу да дају даље отпор, и Штаб одреда заједно са Окружним комитетом КПЈ одлучује да се пробиве кроз окружење. Моментом пролива била је назначена ноћ између 3 и 4 јула 1942 год. на југо-западним падинама Козаре. Пробив почео је тачно у полноћ. Једној групи партизана заједно са око 10 000 мирних становника успело је да се пробиве из окружења, док осталима је требало да се врате на почетне положаје. Зато је одлучено да се у полноћ између 4 и 5 јула поново покуша пробити прстен окружења. На овога пута противник је био боље спреман: он је подигао поддршку и ојачао своје положаје, зато су само мање групе партизана успеле да се пробиву. Остали — око 400–500 партизана — остали су у окружењу заједно са рањенима и мирним становницима. У таквој ситуацији штаб одлучује да се партизани раздвоје на мање групе, закопају оружје и крију од противника.

После тога како организовано отпор прекинуто, мирни становници и рањени су остављени на милост немачких и усташких јединица. Рањени скоро сви су ликвидирани на месту или спаљени заједно са болницама и импровизованим скривалиштима, где су били сакривени. Мирно насеље, преживело расправу на самој Козари, масовно отпуњавало је у привремене логоре, одкуда

Партизани са заробљеним непријатељским тенком, Козара 1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Партизани с захваченим вражеским тенком, Козара, 1943 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

о око 40.000 страдалих на релативно малом географском простору.²⁶

На основу одлуке Хајнриха Химлера од 18. априла 1941, којом је наложено исељавање „иностранних елемената“ са подручја Доње Штајерске

позднее переводилось в концентрационные лагеря, главным образом в Ясеновац, куда, по оценкам, было уведено около 68 000 мирных жителей с Козары. Часть населения была отправлена в лагерь на Саймиште, а также в лагерь в Германии и Норвегии. Козара представляет собой один из наиболее пострадавших районов оккупированного Королевства Югославии, где, по оценкам, погибло около 40 000 человек на относительно небольшой территории.²⁶

На основании решения Генриха Гимmlера от 18 апреля 1941 года, предписывавшего высылку инородных элементов с территории Нижней Штирии (территория современной Республики Словении), был принят план депортации от 260 000 до 280 000 словенцев на территорию оккупированной Сербии, в район Шумадији, между Белградом и Крагуевцем. После нескольких проведённых совещаний в процесс включилось и руководство НГХ (Независимое государство Хорватия), выразившее готовность принять определённое число словенцев в обмен на переселение части сербского населения из НГХ в Сербию. Переселение населения должно было осуществляться в несколько волн, вплоть до конца октября 1941 года. Усташа усердно работали над осуществлением этого плана, поэтому весной и летом 1941 года были созданы три сборных лагеря, через которые проводились

²⁶ Б. Арбутина, М. Љубичић Богуновић, Б. Радаковић, Козара 1942, каталог изложбе, Београд 2022. 8–25.

²⁶ Б. Арбутина, М. Љубичић Богуновић, Б. Радаковић, Козара 1942, каталог изложбе, Београд 2022. 8–25.

Артиљерци на бојном пољу, Козара 1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Артиллеристы на поле боя, Козара, 1943 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

Борци на Сувој Гори очекујући пробој, Сува Гора 7.6.1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Бойцы на Сувој-Горе в ожидании прорыва. Сува-Гора, 7 июня 1943 года. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

Артиљерци на положају над кањоном реке Пиве 1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Артиллеристы на позиции над каньоном реки Пивы, 1943 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

Сутјеска – V непријатељска офанзива, 08.06. 1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Сутеска — Пятая антипартизанская операция немецко-фашистских войск (операция «Шварц»). 8 июня 1943 года. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

„Смрт која креће даље...“ Милинкладе, јун 1943. године, V непријатељска офанзива – Битка на Сутјесци.
Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

«Смерть, которая идёт дальше...». Милинкладе, июнь 1943 года. Пятая антипартизанская операция
(операция «Шварц») — Битва на Сутеске. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека»
(ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

(територије данашње Републике Словеније), усвојен је план о депортацији између 260.000 и 280.000 Словенаца на подручје окупиране Србије, односно на територију Шумадије, између Београда и Крагујевца. Након неколико одржаних састанака, у причу се укључило и руководство НДХ, које је изразило жељу да прихвати одређени број Словенаца, у замену за то да се одређени број Срба пресели из НДХ у Србију. Становништво је требало исељавати у више таласа, све до краја октобра 1941. године. Усташе су марљиво радиле на спровођењу овог плана, па су, током пролећа и лета 1941, основана три сабирна логора кроз која су вршили селекцију и депортације. Усташе су депортације спроводили уз безобзирна дивљања. Људима нису допуштали да понесу ни најосновније одевне предмете. Пљачкали су њихову имовину, зостављали мушкарце, жене и децу. Депортовани људи су били изложени на милост и немилост, трпећи батинања и убијања. Депортације су трајале до краја јесени 1941. године. Осим организованих депортација, велики број цивила је бежао пред усташама и самоиницијативно прелазио на територију окупиране Србије спасавајући своје животе. Претпоставља се да је број организовано депортованих нешто већи од 20.000.²⁷

Након што је са групом глумаца из Народног казалишта у Загребу прешао на слободну

селекција и депортацији. Депортације усташе остваривале су с крајњом жестокошћу. Людима не дозвољавали узети с собом чак и најнеобходиме предмете одежде. Њихово имуштво разграбљено, мушкарци, жене и деца подвргнути насиљу и издевањима. Депортирани били остављени на произвол судбине, подвргнути избијенима и убијенима. Депортације настављене до краја јесени 1941. године. Поред организованих депортација, велико число мирних житеља спасено бегством од усташа и самостално прешло на територију окупиране Србије, спасавајући своје животи. Претпоставља се, да число организовано депортираних чинило нешто више од 20 000 људи.²⁷

После тога како заједно с групом глумачкиња из Народног театра у Загребу он прешао на ослобођену територију под контролом НОАЈ, Жорж Скрыгин добио задаток својим фотоапаратом фиксирати кадри, које треба да служе партизанском руководству првенствено за пропагандне циљеве. Поред снимања војних дејстава, Скрыгин имао задаток фотографирати и ослобођене населене пункте, да би ове фотографије служиле доказом пред међународним мисијама да ослобођене места заиста налазе под контролом сил НОАЈ. Зато Скрыгин

²⁷ М. Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb 1990. 107-121.

²⁷ М. Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb 1990. 107 - 121.

Партизан са коњем у кањону реке Пиве, после V непријатељске офанзиве 1943/1944. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДДАЈК), Легат Жоржа Скригина.

Партизан с лошадију в кањоне реки Пивы, после Пятой антипартизанской операции (операция «Шварц»), 1943/1944 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

територију под контролом НОВЈ, Жорж Скригин је добио задатак да својим фотоапаратом бележи кадрове који ће партизанском руководству служити, пре свега, за пропагандне делатности. Поред снимања борбених акција, Скригин је имао задатак да снима и ослобођена места како би те фотографије послужиле као доказ пред међународним мисијама да су та места била заиста под контролом снага НОВЈ. Због тога, Скригин решава да фотографише припаднике НОВЈ на Плитвичким језерима јер је сматрао да су она најинтересантнија и од свих тих малих места, пошто су због својих водопада, као природни феномен, била врло позната, не само у Краљевини Југославији, већ и у целом свету.²⁸ Мир и тишина су му, заједно са сунчаним временом на Плитвицама, омогућили да веома успешно обави снимање и крене даље.

Током боравка у Доњем Лапцу, крајем 1942. и почетком 1943, Жорж Скригин је често посећивао курсеве и маневре Офицерске школе. Прва официрска школа (Војна школа Врховног штаба НОВ и ПОЈ) формирана је почетком новембра 1942. године и радила је до краја јануара 1943, када је престала са радом због почетка IV непријатељске офанзиве (Операција „Шварц“, 9. фебруар – 23. март 1943). У почетку је радила у Доњем Лапцу у Лици, а касније у Бихаћу. Курсеве је завршило 164 слушаоца. Њен рад је

решио сфотографировањ бойцов НОАЈУ на Плитвичких озерах, поскољку считао их најбоље интересними и ефектними из свих подобних мест, так как благодаря своим водопадам, как природному феномену, они были широко известны не только в Королевстве Югославия, но и во всем мире.²⁸ Мир и тишина вместе с солнечной погодой, царившие на Плитвицах, позволили ему очень быстро и успешно провести съёмку и отправиться дальше.

Во время пребывания в Доњем Лапце в конце 1942 и начале 1943 года Жорж Скригин часто посещал занятия и маневры Офицерской школы. Первая офицерская школа под названием Военная школа Верховного штаба НОП и ПОЮ была сформирована в начале ноября 1942 года и действовала до конца января 1943 года, когда прекратила работу из-за начала IV вражеского наступления (операция «Шварц» — 9 февраля – 23 марта 1943 года). Сначала она действовала в Доњем Лапце в Лике, а затем в Бихаче. Курсы окончили 164 слушателя. Её деятельность была возобновлена в сентябре 1943 года в Яйце, после чего в январе 1944 года школа была переведена в Дрвар, где находилась до начала VII вражеского наступления (операция «Коничев скачок»: 25 мая – 6 июня 1944 года), то есть до Десанта на Дрвар. В ходе своей деятельности Офицерская школа провела четыре курса, которые прошли 395 слушателей. После Десанта на Дрвар работа

²⁸ Ž. Skrigin, *Rat i pozornica*, Beograd 1968. 34.

²⁸ Ž. Skrigin, *Rat i pozornica*, Beograd 1968. 34

обновљен током септембра 1943. године у Јајцу, након чега је, у јануару 1944, пребачена у Дрвар, где се налазила до почетка VII непријатељске офанзиве (операција „Коњићев скок“, 25. мај – 6. јун 1944), односно Десанта на Дрвар. У току рада, Официрска школа је имала четири курса које је похађало 395 полазника. Након Десанта на Дрвар, рад Официрске школе није обнављан све до ослобођења Београда (1944), када је формирана Војна академија.²⁹ Скригин је фотографисао курсеве и маневре Официрске школе, па је фотографије слао у Загреб и друге окупирани градове Југославије како би се становништву приказала дисциплинованост и регуларност јединица НОВЈ, опремљених артиљеријским и ПВО системима.³⁰

Када је почела немачка операција „Шварц“ (20. јануара 1943), познатија као Битка на Неретви или Битка за рањенике, Жорж Скригин се са својом позоришном групом налазио у Бихаћу, када долази наређење за евакуацију града. У зиму 1942/1943. године, немачко руководство доноси одлуку да се уништи главнина партизанских јединица заједно са Врховним штабом. Заједничке снаге Немаца, Италијана, усташа и делом четничких јединица покрећу 20. јануара 1943. године војну операцију под кодним називом „Вајс“, која је имала за циљ

официрској школи не возобновљавалась вплоть до освобождения Белграда в 1944 году, когда была создана Военная академия.²⁹ Скрыгин фотографировал занятия и манёвры офицерской школы, а снимки отправлял в Загреб и другие оккупированные города Югославии. Эти фотографии имели целью показать населению дисциплинированность и регулярный характер подразделений НОАЮ, оснащённых артиллерией и даже системами противоздушной обороны.³⁰

Когда 20 января 1943 года началась немецкая операция «Шварц», более известная как Битва на Неретве или Битва за раненых, Жорж Скрыгин вместе со своей театральной группой находился в Бихаче, когда поступил приказ об эвакуации города. Зимой 1942/1943 года немецкое руководство принимает решение уничтожить основную часть партизанских соединений вместе с Верховным штабом. Совместные силы немцев, итальянцев, усташей и частично четнических подразделений 20 января 1943 года начинают военную операцию под кодовым названием «Вайс», целью которой была ликвидация основной части партизанских сил в районе Западной Боснии. С другой стороны, части НОАЮ вместе с большим числом мирных жителей и около 4000 раненых оказались почти в полном окружении. Учитывая сложившуюся ситуацию, Верховный

²⁹ *Leksikon Narodnooslobodilačkog rata i Revolucije u Jugoslaviji 1941-1945. Tom II*, Београд – Лjubljana 1980. 774.

³⁰ *Ž. Skrigin, Rat i pozornica*, Београд 1968. 19.

²⁹ *Leksikon Narodnooslobodilačkog rata i Revolucije u Jugoslaviji 1941-1945. Tom II*, Београд – Лjubljana 1980. 774.

³⁰ *Ž. Skrigin, Rat i pozornica*, Београд 1968. 19.

Смотра 1. Далматинске бригаде НОВЈ, Вис 1944. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Смотр 1-й Далматинской бригады НОАЮ, Вис, 1944 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скрыгина.

елиминацију главнине партизанских снага на подручју Западне Босне. Са друге стране, јединице НОВЈ, заједно са великим бројем цивила и око 4.000 рањеника, нашле су се у готово потпуном обручу. Имајући у виду ситуацију у којој су се налазили, Врховни штаб НОВЈ је донео неколико приоритетних одлука које су имале за задатак да: сачувају главнину снага; избегну уништење у обручу; извуку и заштите око 4.000 рањеника који су били са борбеним јединицама и да се пребаце у Источну Херцеговину и Црну Гору ради наставка борбе. Јединице НОВЈ су избегавале директне сударе са надмоћнијим непријатељем. Уместо тога су се кретали кроз неприступачне пределе и ударали на слабије брањене секторе обруча са намером да га пробију. Ради збуњивања непријатеља коришћена је тактика стално мењања правца кретања. Врховни штаб је као примарни циљ одредио прелазак Неретве на територију Источне Херцеговине. Због веома неповољних временских услова и набујале реке Неретве у касну зиму 1943, Врховни штаб доноси одлуку да се дигне у ваздух мост на Неретви код Јабланице и тиме направи тактичка варка и збунити непријатељ. Видећи да је мост срушен и прелазак реке немогућ, непријатељска команда пребацује главнину снага на друге правце. Видећи да је варка успела, инжењери привремено оспособљавају мост и главница снага НОВЈ брзо прелази место и улази у сукоб са четничким јединицама које су браниле

штаб НОАЈУ прихватио неколико приоритетних решених, задатка којима је било: сачувати основне снаге; избегнути уништење у окружењу; извести и заштити око 4000 рањених, нашедних заједно са боевим подделенима, и пребацивати их у Источну Херцеговину и Црногорју за продужање борбе. Части НОАЈУ избегали директних судара са бољим противником. Уместо овога они продужавали се кроз тешко доступне регије и наносили ударе по бољим зашћеним деловима окружења са намером проћи кроз њега. За ввеђење противника у заблуду примењивала се тактика сталне промене правца покретања. Врховни штаб одредио је за главну циљ проћи кроз Неретву на територију Источне Херцеговине. Пошто услови на крају зиме 1943 били веома неблагоприятни, а река Неретва веома разлила, Врховни штаб прихватио је решених взорвати мост кроз Неретву у Јабланицама, да се створи тактичка уловка и извести противника у заблуду. Видевши срушен мост и сагледавши пролаз кроз реку немогућим, командовање противника пребациваје основне снаге на друге правце. Поневши да обман неуспешан, инжењери привремено востановили мост, после чега основне снаге НОАЈУ брзо превазишли кроз њега и вступили у борбу са четничким подделенима, оборивши мост. Четници били разбијени и веома брзо отброшени од плацдарма, после чега основне снаге заједно са

Портрет „Козарчанке“ тада 17-годишње партизанке Миље Тороман, припаднице 11. крајишке бригаде НОВЈ, снимљен у рејону Козаре у зиму 1942/1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Портрет «Козарчанки» — тогда 17-летней партизанки Мильи Тороман, бойца 11-й Краинской бригады Народно-освободительной армии Югославии (НОАЮ), снятый в районе Козары зимой 1942/1943 года. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

◀ Портрет непознате Партизанке, VII непријатељска офанзива, 1944. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Портрет неизвестной партизанки, VII вражеское наступление, 1944 года. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК), Легат Жоржа Скригина.

мост. Четници су поражени и убрзо одбачени од мостобрана, па је главнина снага, заједно са рањеницима и избеглицама, успела да пређе преко мостобрана и да се пребаци на територију Источне Херцеговине. Губици јединица НОВЈ током офанзиве су били велики, процене говоре око 4.000–5.000 погинулих бораца, али су успеле да се извуку из обруча, а заједно са њима и Жорж Скригин.

Након пробоја преко Неретве, снаге НОВЈ су се налазиле на територији Источне Херцеговине и северне Црне Горе на подручју око планина Зеленгоре и Дурмитора, река Сутјеске и Таре. Силе Осовине – Немци са Италијанима и снагама НДХ – доносе одлуку о покретању нове офанзиве на јединице НОВЈ, са циљем њиховог коначног уништења. Операција „Шварц“ (Битка на Сутјесци) је започела 15. маја немачком офанзивом. Главни циљ је био разоружавање четничког покрета и уништење главнице снага НОВЈ. Јединице НОВЈ, предвођене Јосипом Брозом Титом, нашле су се у потпунијем и чвршћем обручу него током операције „Вајс“. Немачке јединице су постепено напредовале и стезале обруч. План Врховног штаба је био

раненими и беженцима смогли перейти через переправу и выйти на территорию Восточной Герцеговины. Потери частей НОАЮ во время этой операции были значительными но им удалось вырваться из окружения, вместе с ними и Жорж Скригин. По оценкам, потери составили от 4 до 5 тысяч человек.

После прорыва через Неретву силы НОАЮ находились на территории Восточной Герцеговины и северной Черногории — в районе гор Зеленгоры и Дурмитора, а также рек Сутьески и Тары. Силы Оси — Германия вместе с Италией и войсками НГХ — принимают решение о новой наступательной операции против частей НОАЮ с целью их окончательного уничтожения. Операция «Шварц», или Битва на Сутьеске, началась 15 мая немецким наступлением. Главной целью было разоружение четнического движения и уничтожение основных сил НОАЮ. Части НОАЮ, возглавляемые Иосип Броз Тито, оказались в ещё более полном и плотном окружении, чем во время операции «Вайс». Немецкие части постепенно продвигались вперёд, сжимая кольцо окружения. План Верховного штаба заключался в прорыве частей на север, к Боснии, через Дурмитор и Зеленгору. В отличие от операции «Вайс», здесь не было элементов тактической уловки; решающим фактором стал прямой и чрезвычайно тяжёлый прорыв через оборону противника. Бои на Сутьеске были крайне тяжёлыми, потери среди частей НОАЮ были значительными (погибли несколько

Портрет партизанског борца током
IV непријатељске офанзиве 1943. го-
дине. Државни аудиовизуелни архив
Југословенска кинотека (ДААЈК),
Легат Жоржа Скригина.

Портрет партизана во време Четвёр-
той антипартизанской операции
(операция «Вайс»), 1943 год. Государ-
ственный аудиовизуальный архив
«Югославская кинотека» (ГААЮК).
Легат Жоржа Скрыгина.

пробој јединица ка северу, према Босни, преко Дурмитора и Зеленгоре. За разлику од операције „Вајс“, овде није било елемената тактичке варке, већ је одлучујући фактор био директан и веома тежак пробој непријатељске одбране. Борбе на Сутјесци су биле веома тешке, а губици међу јединицама НОВЈ велики (погинуло је више хиљада бораца). Тито је том приликом рањен у руку, на Милинкладама, услед бомбардовања непријатељских авиона. Жорж Скригин, у својим сећањима, наводи: „Огромна светлост праћена страховитом детонацијом, у мојој непосредној близини, тргла ме је из сна. Звук авиона се мешао са јаким експлозијама бомби које су, у кратким растојањима, падале са неба и сејале смрт... Јаук рањеника и дозиви у помоћ мешали су се са завијањем штука³¹. Минути као вечност, а да не говорим о сатима који никако не пролазе. Промена није било, мењали су се само авиони који су нас бомбардовали... Свуда око нас много нових рањеника. Снимајући их чујем како коментаришу: 'Тито је рањен, једно двадесетак метара одавде', рече један од војника који је био поред њега... I и II пролетерска бригада нам крче пут ка пробоју, морамо ићи даље...“³² Половином јуна 1943. године, упркос тешким губицима, главнина снага НОВЈ са Врховним штабом је успела да се

тысяч бойцов), а сам Тито был ранен в руку на Милинкладах в результате бомбардировки вражеской авиации. Жорж Скрыгин в своих воспоминаниях отмечал: «Огромная вспышка света, сопровождаемая страшной детонацией совсем рядом со мной, вырвала меня из сна. Гул самолётов смешивался с сильными взрывами бомб, которые через короткие промежутки падали с неба и сеяли смерть... Стоны раненых и крики о помощи смешивались с оем "штук"³¹. Минуты тянулись как вечность, не говоря уже о часах, которые никак не проходили. Ничего не менялось, менялись лишь самолёты, которые нас бомбили... Повсюду вокруг нас появлялось всё больше раненых. Фотографируя их, я слышу, как они говорят: "Тито ранен, всего в каких-нибудь двадцати метрах отсюда", — сказал один из бойцов, находившийся рядом с ним... I и II пролетарская бригада прокладывают нам путь к прорыву, мы должны идти дальше...»³². В середине июня 1943 года, несмотря на тяжёлые потери, основные силы НОАЮ вместе с Верховным штабом сумели прорваться через Зеленгору в Боснию. В отличие от Битвы на Неретве, на этот раз не всех раненых удалось вывести из окружения. Прорыв через Зеленгору позволил избежать уничтожения партизанского движения.

³¹ Junkers Ju-87 – познатији као Штука, немачки авион – ловац бомбардер из времена Другог светског рата.

³² Ž. Skrigin, *Rat i pozornica*, Beograd 1968, 189–190.

³¹ Junkers Ju-87 - более известный как «Штука», немецкий самолёт-пикирующий бомбардировщик периода Второй мировой войны.

³² Ž. Skrigin, *Rat i pozornica*, Beograd 1968, 189 – 190-

пробије преко Зеленгоре у Босну. За разлику од Битке на Неретви, овај пут нису сви рањеници успели да се извуку. Пробојем преко Зеленгоре избегнуто је уништење партизанског покрета.

Током свог боравка при Врховном штабу НОВЈ, Скригин је имао задатак да направи портрете истакнутих чланова руководства покрета, међу којима су Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Милован Ђилас, Пеко Дапчевић, Иван Милутиновић и др.

Јосип Броз Тито (Кумровец, Аустроугарска, 7. мај 1892 – 4. мај 1980, Љубљана, СФРЈ) био је југословенски револуционар, државник и дугогодишњи председник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Рођен је у Кумровцу, у сељачкој породици. За време Првог светског рата служио је у аустроугарској војсци. Учествовао је у аустроугарској офанзиви на Србију током лета и јесени 1914. године. Током 1915. године његова јединица је пребачена на Источни фронт, где пада у руско заробљеништво. Током Октобарске револуције прикључује се болшевицима. Између два светска рата деловао је у илегалним структурама Комунистичке партије Југославије, а 1937. године постао је њен генерални секретар. Током Другог светског рата предводио је Партизански покрет. По окончању рата, 1945. године, преузима кључну улогу у изградњи нове социјалистичке државе, засноване на федералном уређењу и специфичном моделу самоуправног социјализма. Након разлаза са Совјетским Савезом (1948),

Во время своего пребывания при Верховном штабе НОАЮ Скригин получил задание сделать портреты выдающихся представителей руководства движения, среди которых были Иосип Броз Тито, Александар Ранкович, Милован Ђилас, Пеко Дапчевич, Иван Милутинович и др.

Иосип Броз Тито (Кумровец, Австро-Венгрия, 7 мая 1892 — 4 мая 1980, Любляна, СФРЮ) — югославский революционер, государственный деятель и многолетний президент Социалистической Федеративной Республики Югославии. Родился в Кумровце в крестьянской семье. Во время Первой мировой войны служил в австро-венгерской армии. Участвовал в австро-венгерском наступлении на Сербию летом и осенью 1914 года. В 1915 году его подразделение было переброшено на Восточный фронт, где он попал в русский плен. Во время Октябрьской революции примкнул к большевикам. В межвоенный период действовал в нелегальных структурах Коммунистической партии Югославии, а в 1937 году стал её генеральным секретарём. Во время Второй мировой войны возглавлял партизанское движение. После окончания войны в 1945 году занял ключевую роль в строительстве нового социалистического государства, основанного на федеративном устройстве и специфической модели самоуправления социализма. После разрыва с Советским Союзом в 1948 году Тито сформировал самостоятельную внешнеполитическую

Портрет Јосипа Броза Тита на
Милиништу 1942. године. Држав-
ни аудиовизуелни архив Југосло-
венска кинотека (ДААЈК), Легат
Жоржа Скригина.

Портрет Иосипа Броза Тито на
Милиниште, 1942 год. Государ-
ственный аудиовизуальный архив
«Югославская кинотека» (ГАА-
ЮК), Легат Жоржа Скригина.

Јосип Броз Тито са Александром Леком Ранковићем и Милованом Ђиласом у Фочи 1942. године.
Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Иосип Броз Тито с Александром Лекой Ранковичем и Милованом Ђиласом в Фоче, 1942 год.
Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК), Легат Жоржа Скригина.

Јосип Броз Тито са својим псом у Јајцу 1943. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Иосип Броз Тито со својој собакој в Јајце, 1943 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК), Легат Жоржа Скригина.

Тито обликује самосталну спољнополитичку позицију Југославије. Био је један од оснивача Покрета несврстаних, афирмишући политику између блокова у условима Хладног рата. Тито је остао на челу Југославије до своје смрти (1980).

Александар „Лека“ Ранковић (Дражевац, Краљевина Србија, 28. новембар 1909 – 19. август 1983, Дубровник, СФРЈ), био је југословенски револуционар и државник, један од најближих сарадника Јосипа Броза Тита и једна од кључних личности политичког и безбедносног апарата социјалистичке Југославије у првим деценијама након Другог светског рата. Током Другог светског рата био је један од организатора партизанског покрета и члан највишег руководства Комунистичке партије Југославије. По ослобођењу земље преузима водеће функције у систему државне безбедности, укључујући положај министра унутрашњих послова и руководиоца служби безбедности, чиме постаје централна фигура у процесу консолидовања нове власти. У послератном периоду Ранковић је заступао концепт снажне федералне централизоване државе и имао значајан утицај на кадровску и безбедносну политику. Његова политичка каријера нагло је прекинута након Брионског пленума (1966), када је смењен са свих функција, под оптужбама за злоупотребу служби безбедности и прислушкивање државног врха. Након политичког пада, Ранковић је живео повучено, без јавних функција.

позицију Југославији. Тито оставался во главе Југославији до своей смерти в 1980 году.

Александар Ранкович (Дражевац, Королевство Сербия, 28 ноября 1909 — 19 августа 1983, Дубровник, СФРЮ) — югославский революционер и государственный деятель, один из ближайших соратников Иосипа Броза Тито и одна из ключевых фигур политического и силового аппарата социалистической Югославији в первые десятилетия после Второй мировой войны. Во время Второй мировой войны был одним из организаторов партизанского движения и членом высшего руководства Коммунистической партии Югославији. После освобождения страны занял ведущие посты в системе государственной безопасности, включая должность министра внутренних дел и руководителя служб безопасности, став центральной фигурой в процессе консолидации новой власти. В послевоенный период Ранкович отстаивал концепцию сильного федеративного централизованного государства и оказывал значительное влияние на кадровую политику и безопасность страны. Его политическая карьера была резко прервана в 1966 году после Брионского пленума, когда он был снят со всех должностей по обвинению в злоупотреблении службами безопасности и прослушивании государственного руководства. После политического падения Ранкович жил уединённо, не занимая государственных должностей.

Милован Джилас (Подбишче близ Мойковца, Королевство Черногория, 12 ноября

Милован Ђилас (Подбишће код Мојковца, Краљевина Црна Гора, 12. новембар 1911 – 20. април 1995, Београд, СРЈ) био је југословенски револуционар, политичар, теоретичар и један од најзначајнијих дисидената у социјалистичкој Југославији. Током Другог светског рата био је један од најближих сарадника Јосипа Броза Тита и члан највишег руководства Комунистичке партије Југославије. Учествовао је у организацији устанка и обликовању политичких и идеолошких основа нове власти. Након 1945. године обављао је високе државне и партијске функције, укључујући положаје у Председништву и Савезној влади, и сматран је једним од водећих идеолога режима. Почетком педесетих година 20. века долази до постепеног разлаза са партијским врхом. У низу текстова објављених 1953–1954. године заговарао је политичку либерализацију и критику једнопартијског система. Због тих ставова смењен је са свих функција, искључен из Партије и осуђен на затворску казну. Након изласка из затвора, Ђилас је деловао као писац и интелектуалац, а његова дела (мемоарска, есејистичка и теоријска) стекла су међународни одјек. Његова делатност чинила га је једним од најконтроверзнијих и најинтригантнијих личности југословенске политичке историје 20. века.

Иван Милутиновић (Стена Пиперска, Кнежевина Црна Гора, 27. септембар 1901 – 23. октобар 1944, река Дунав код Вишњице, Краљевина Југославија) био је југословенски

1911 — 20 априла 1995, Белград, СРЈ) — југославски револуционар, политик, теоретик и један из најбоље значительных диссидентов в социалистической Югославии. Во время Второй мировой войны был одним из ближайших соратников Иосип Броз Тито и членом высшего руководства Коммунистической партии Югославии. Он участвовал в организации восстания и формировании политических и идеологических основ новой власти. После 1945 года занимал высокие государственные и партийные должности, включая посты в Президиуме и Союзном правительстве, и считался одним из ведущих идеологов режима. В начале 1950-х годов XX века произошёл постепенный разрыв с партийным руководством. В ряде статей, опубликованных в 1953–1954 годах, он выступал за политическую либерализацию и критиковал однопартийную систему. За эти взгляды был снят со всех должностей, исключён из партии и приговорён к тюремному заключению. После освобождения из заключения Джилас действовал как писатель и интеллигент, а его произведения — мемуарные, эссеистические и теоретические — получили международный резонанс. Его деятельность сделала его одной из наиболее противоречивых и интригующих фигур политической истории Югославии XX века.

Иван Милутинович (Стена Пиперска, Княжество Черногория, 27 сентября 1901 — река Дунай у Вишницы, Королевство Югославия, 23 октября 1944) — югославский революционер

револуционар и један од истакнутих руководиоца Народноослободилачког покрета током Другог светског рата. Као члан руководства Комунистичке партије Југославије, одиграо је значајну улогу у организацији устанка 1941. године, нарочито на простору Црне Горе. Током рата обављао је високе политичке и војне дужности у оквиру партизанског покрета, укључујући чланство у Врховном штабу и учешће у раду највиших политичких органа нове југословенске власти у настајању. Милутиновић је био један од кључних актера у процесу институционализације револуционарне власти, доприносећи обликовању федералног концепта будуће југословенске државе. Погинуо је 1944, приликом несреће на Дунаву, у тренутку када је Београд већ био ослобођен.

Петар „Пеко“ Дапчевић (Љуботин код Цетиња, Краљевина Црна Гора, 25. јун 1913 – 10. фебруар 1999. Београд, СРЈ) био је учесник Шпанског грађанског рата, Народноослободилачке борбе, генерал-пуковник ЈНА, народни херој Југославије. Током Другог светског рата истакао се као један од најспособнијих команданата партизанских јединица. Обављао је дужности команданта оперативних група и армија, а његово име посебно се везује за завршне операције за ослобођење Београда (1944), у сарадњи са јединицама Црвене армије. У ратном периоду стекао је чин генерала и био укључен у највише војно руководство покрета. Након рата наставио је војну каријеру у

и один из выдающихся руководителей Народно-освободительного движения во время Второй мировой войны. Как член руководства Коммунистической партии Югославии он сыграл значительную роль в организации восстания 1941 года, особенно на территории Черногории. Во время войны занимал высокие политические и военные должности в рамках партизанского движения, включая членство в Верховном штабе и участие в работе высших политических органов формирующейся новой югославской власти. Милутинович был одним из ключевых участников процесса институционализации революционной власти, способствуя формированию федеративной концепции будущего югославского государства. Он погиб в 1944 году в результате несчастного случая на Дунае, в момент, когда Белград уже был освобождён.

Петар „Пеко“ Дапчевич (Люботин близ Цетинья, Королевство Черногория, 25 июня 1913 — 10 февраля 1999, Белград, СРЮ) — участник Испанской гражданской войны, Народно-освободительной борьбы, генерал-полковник Югославской народной армии, народный герой Югославии. Во время Второй мировой войны проявил себя как один из наиболее способных командиров партизанских частей. Он занимал должности командующего оперативными группами и армиями, а его имя особенно связано с завершающими операциями по освобождению Белграда в 1944 году, проведёнными в сотрудничестве с частями Красной

Портрет Ивана Милутиновића,
члана руководства КПЈ, учесника
НОБ-а и Народног хероја Југо-
славије. Државни аудиовизуелни
архив Југословенска кинотека
(ДДАЈК), Легат Жоржа Скригина.

Портрет Ивана Милутиновича,
члена руководства КПЮ, участ-
ника НОБ и Народного героя
Югославији. Государственный ауди-
овизуальный архив «Югослав-
ская кинотека» (ГААЮК). Легат
Жоржа Скригина.

Портрет Пека Дапчевића, генерал - пуковника ЈНА из 1942. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Портрет Пеко Дапчевича, генерал-полковника ЈОНА, 1942. године. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

Југословенској народној армији, обављајући високе командне и административне функције. Поред војне делатности, био је активан и у јавном и политичком животу социјалистичке Југославије.

Драгиша Ивановић (Сјенице код Подгорице, Краљевина Црна Гора, 9. октобар 1914 – 27. септембар 2001, Београд, СРЈ) био је универзитетски професор, ректор Београдског универзитета, учесник Народноослободилачке борбе и истакнути друштвено-политички радник у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и Социјалистичкој Републици Србији. Носилац је звања јунака социјалистичког рада и ордена Народног хероја Југославије. Током Другог светског рата активно је учествовао у Народноослободилачком покрету, припадајући генерацији интелектуалаца која је ратно искуство повезала са послератном изградњом новог друштвеног и образовног система. По окончању рата посветио се академској каријери, доприносећи развоју универзитетске наставе и научног рада у Београду. Као ректор Београдског универзитета залагао се за јачање институционалне аутономије, унапређење наставних програма и развој научноистраживачке делатности, у контексту ширих реформи високог образовања у социјалистичкој Југославији. Његова делатност обједињавала је академски рад и друштвени ангажман, одражавајући карактеристичан модел повезаности универзитетске и јавне сфере у другој половини 20. века.

Армији. В годы войны он получил генеральское звание и входил в высшее военное руководство движения. После войны продолжил военную карьеру в Югославской народной армии, занимая высокие командные и административные должности. Наряду с военной деятельностью он был активен и в общественно-политической жизни социалистической Югославии.

Драгиша Иванович (Съенице близ Подгорицы, Королевство Черногория, 9 октября 1914 — Белград, СРЮ, 27 сентября 2001) — университетский профессор, ректор Белградского университета, участник Народно-освободительной борьбы и выдающийся общественно-политический деятель в Социалистической Федеративной Республике Югославии и Социалистической Республике Сербии. Удостоен званием Героя социалистического труда и ордена Народного героя Югославии. Во время Второй мировой войны активно участвовал в Народно-освободительном движении, принадлежал к поколению интеллектуалов, связавших военный опыт с послевоенным строительством нового общественного и образовательного строя. После окончания войны посвятил себя академической карьере, способствуя развитию университетского образования и научной деятельности в Белграде. В должности ректора Белградского университета выступал за укрепление институциональной автономии, совершенствование учебных программ и развитие научно-исследовательской деятельности в контексте более широких реформ высшего

Портрет Драгише Ивановића,
будућег ректора Универзитета
у Београду и Народног хероја
Југославије. Државни аудиови-
зуелни архив Југословенска ки-
нотека (ДААЈК), Легат Жоржа
Скригина.

Портрет Драгише Ивановича,
будущего ректора Белградского
университета и Народного
героя Югославии. Государ-
ственный аудиовизуальный
архив «Югославская киноте-
ка» (ГААЮК). Легат Жоржа
Скрыгина.

◀ Бошко Шильеговић, комесар 8. далматинске бригаде НОВЈ, Јадовник 1944. године. Државни аудиовизуелни архив Југословенска кинотека (ДААЈК), Легат Жоржа Скригина.

Бошко Шильегович, комиссар 8-й Далматинской бригады НОВЮ, Ядовник, 1944 год. Государственный аудиовизуальный архив «Югославская кинотека» (ГААЮК). Легат Жоржа Скригина.

Бошко Шильеговић (Мирковац, Аустроугарска, 6. мај 1915 – 2. март 1990, Београд, СФРЈ) био је југословенски револуционар, политичар и друштвено-политички радник, учесник Народноослободилачке борбе и један од представника послератне генерације руководиоца у социјалистичкој Југославији. Током рата учествовао је у Народноослободилачком покрету, обављајући одговорне политичке и организационе функције. По ослобођењу земље наставио је деловање у оквиру партијских и државних институција, учествујући у изградњи новог политичког и друштвеног поретка. У послератном периоду обављао је више значајних функција у републичким и савезним органима власти, укључујући рад у представничким телима и друштвено-политичким организацијама. Његово деловање било је усмерено ка институционалном јачању социјалистичког система, развоју самоуправних структура и афирмацији идеолошких принципа на којима је почивала југословенска федерација.

Марко Мартиновић,
кустос – приправник у Музеју жртава геноцида

образования в социалистической Югославии. Его деятельность объединяла академическую работу и общественный общественную деятельность отражая характерную модель взаимосвязи университетской и общественной сфер во второй половине XX века.

Бошко Шильегович (Мирковац, Австро-Венгрия, 6 мая 1915 — 2 марта 1990, Белград, СФРЮ) — югославский революционер, политик и общественно-политический деятель, участник Народно-освободительной борьбы и один из представителей послевоенного поколения руководителей в социалистической Югославии. Во время войны участвовал в Народно-освободительном движении, выполняя ответственные политические и организационные функции. После освобождения страны продолжил деятельность в рамках партийных и государственных институтов, участвуя в строительстве нового политического и общественного порядка. В послевоенный период занимал ряд значительных должностей в республиканских и союзных органах власти, включая работу в представительных органах и общественно-политических организациях. Его деятельность была направлена на институциональное укрепление социалистической системы, развитие самоуправленческих структур и утверждение идеологических принципов, на которых основывалась югославская федерация.

Марко Мартинович,
куратор - историк, Музей жертв геноцида

Вишевековно пријатељство народа Русије и Србије више пута је пролазило кроз сурова историјска искушења, али је посебну чврстину и нарочиту моралну снагу стекло у годинама Великог отаџбинског рата.³³ Управо тада се над Балкан надвила тама која је доносила разарање, заслепљена мржњом према Словенима, слободи и самом људском достојанству. Ипак, ни у тим трагичним годинама тама није могла заувек да тријумфује. У заједничкој борби против фашизма народи наших земаља показали су истрајност, храброст и верност високим идеалима слободе и правде. Они су издржали у најтежим условима и заједно приближили дуго очекивану Победу.

Јесени 1944. године ово историјско пријатељство добило је нову, фронтовску димензију. Београдска операција постала је не само једна од кључних етапа ослобођења Југославије, већ и истинско испитивање борбеног братства

---

³³ У руској историографији период Другог светског рата од почетка операције Барбароса 22. јуна 1941. године до 9. маја 1945. године се назива Велики Отаџбински рат

Многовековна дружба народова Русије и Србије не раз проходила кроз суровыя испитания истории, но особую прочность, особую нравственную силу она обрела в годы Великой Отечественной войны.³³ Именно тогда на Балканы пришла тьма, несущая разрушение, ослеплённая ненавистью к славянам, к свободе, к самому человеческому достоинству. Однако даже в те трагические годы тьма не смогла восторжествовать навсегда. В совместной борьбе против фашизма народы наших стран проявили стойкость, мужество и верность высоким идеалам свободы и справедливости. Они выстояли в тяжелейших условиях и вместе приблизили долгожданную Победу.

Осенью 1944 года эта историческая дружба обрела новое, фронтовое измерение. Белградская операция стала не только важнейшим этапом освобождения Югославии, но и подлинным испытанием боевого

---

³³ В российской историографии период Второй мировой войны с начала операции «Барбаросса» 22 июня 1941 года до 9 мая 1945 года называется Великой Отечественной войной.

Командант 19. стрељачке дивизије генерал-мајор П. Е. Лазарев посматра марш војних јединица током митинга. 3. украјински фронт, 57. армија. 30. септембар 1944. Музеј Победе.

Командир 19-й стрелковой дивизии генерал-майор П. Е. Лазарев наблюдает во время митинга за маршем воинских частей. 3-й Украинский фронт, 57-я армия. 30 сентября 1944. Музей Победы.

народа. Тих дана Црвена армија и Народно-ослободилачка војска Југославије деловале су као јединствен борбени организам, надахнут заједничким циљем и одлучношћу да сломе

братства народова. В эти дни Красная Армия и Народно-освободительная армия Югославии действовали как единый боевой организм, вдохновляемый общей целью и общей

непријатеља. На српској земљи раме уз раме су напредовали совјетски и југословенски борци, заједно савладавајући опасности и тешкоће офанзиве.

Управо овде су се укрштали правци извиђачких група, одјекивала је грмљавина артиљерије, одвијали су се ноћни маршеви који су захтевали крајње напрезање снага, а наступали су и кратки тренуци тишине, када се војнички хлеб делио на једнаке делове, као што се нада дели у најтежим тренуцима живота. У тим једноставним жестовима огледало се јединство људи повезаних заједничком борбом.

Београдска операција представља снажно сведочанство да савез заснован на узајамном поштовању, заједничкој историјској судбини и стремљењу ка слободи може да превазиђе и најтежа искушења. Победа остварена у заједничкој борби постала је значајна страница у историји руско-српских односа.

Фотографије представљене у овом каталогу, које су уступили Музеј Победе и Информациона агенција Русије ТАСС, омогућавају да се сагледа жива хронологија фронтских догађаја, осети атмосфера времена и пажљиво погледају лица учесника тих херојских дана. На овим фотографијама забележени су храброст и јунаштво на борбеним положајима, напетост офанзивних борби, радост сусрета становништва са ослободиоцима, као и први кораци ка обнови мирног живота на ослобођеној територији.

решимостью сокрушить врага. На сербской земле рядом шли советские и югославские бойцы, вместе преодолевая опасности и тяготы наступления.

Именно здесь переплетались маршруты разведывательных групп, слышался грохот артиллерии, проходили ночные марши, требовавшие предельного напряжения сил, и наступали короткие минуты тишины, когда солдатский хлеб делили поровну, как делят надежду в самые трудные моменты жизни. В этих простых жестах проявлялось единство людей, связанных общей борьбой.

Белградская операция стала ярким свидетельством, что союз, основанный на взаимном уважении, общей исторической судьбе и стремлении к свободе, способен преодолеть самые тяжёлые испытания. Победа, достигнутая в совместной борьбе, стала важной страницей в истории российско-сербских отношений.

Снимки, представленные в данном каталоге Музеем Победы и Информационным агентством России ТАСС, позволяют увидеть живую хронологию фронтовых событий, почувствовать атмосферу времени, взглядеться в лица участников тех героических дней. На этих фотографиях запечатлены отвага и героизм на боевых позициях, напряжение наступательных боёв, радость встречи мирных жителей с освободителями, а также первые шаги к восстановлению мирной жизни на освобождённой территории.

Укрывање десанта на бродове
Дунавске војне флотиле. 1944.
Аутор: В. Самусенко.
Музеј Победе.

Посадка десанта на корабли
Дунайской военной флотилии.
1944. Автор: В. Самусенко.
Музей Победы.

Истовар тенкова 36. гвардијске
тенковске бригаде са железничке
платформе. 3. украјински фронт,
4. гвардијски механизовани кор-
пус. 1944. Аутор: О. Ландер.
Музеј Победе.

Выгрузка танков 36-й гвардейской
танковой бригады с железнодоро-
жной платформы. 3-й Украин-
ский фронт, 4-й гвардейский
механизированный корпус. 1944.
Автор: О. Ландер. Музей Победы.

**НАСТУПАЊЕ СОВЈЕТСКИХ ТРУПА
У ЈУГОСЛАВИЈИ И ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА
28. СЕПТЕМБАР – 21. ОКТОБАР 1944. ГОДИНЕ**

Крајем септембра 1944. године, када су главне снаге Црвене армије водиле интензивна борбена дејства против Вермахта на Балтику и Источној Прусској, на јужном крилу совјетско-немачког фронта започеле су припреме за наступање трупа 3. украјинског фронта под командом маршала Ф. И. Толбухина. У тим околностима посебан значај добијало је развијање офанзивних дејстава на Балкану, где се формирала повољна војно-политичка ситуација за доношење удара немачким снагама. Оперативни циљ предстојеће офанзиве било је заузимање престонице Југославије — Београда, који је немачка команда претворила у велики утврђени чвор са значајним стратешким положајем у систему одбране непријатеља на југу Европе.

До краја септембра 1944. године трупе 57. армије 3. украјинског фронта избиле су на бугарско-југословенску границу на сектору од Дунава до Књажевца. Јужније, на правцу од Књажевца до границе са Грчком, биле су распоређене трупе 2, 1. и 4. армије Бугарске. Тако су се до јесени 1944. године стекли неопходни предуслови за доношење координисаног удара удружених совјетских, југословенских и бугарских снага на немачку групацију у Србији, пре свега на београдском правцу. Овакво концентрисање снага отварало је могућност за извођење крупне офанзивне операције

**НАСТУПЛЕНИЕ СОВЕТСКИХ ВОЙСК
В ЮГОСЛАВИИ И ОСВОБОЖДЕНИЕ БЕЛГРАДА.
28 СЕНТЯБРЯ – 21 ОКТЯБРЯ 1944 ГОДА**

В конце сентября 1944 года, когда основные силы Красной Армии вели активные боевые действия против вермахта в Прибалтике и Восточной Пруссии, на южном фланге советско-германского фронта началась подготовка наступления войск 3-го Украинского фронта под командованием маршала Ф. И. Толбухина. В этих условиях особое значение приобретало развитие наступательных действий на Балканах, где складывалась благоприятная военно-политическая обстановка для нанесения удара по германским войскам. Оперативной целью предстоящего наступления являлось овладение столицей Югославии Белградом, который германское командование превратило в крупный укрепленный узел, имевший важное стратегическое значение в системе обороны противника на юге Европы.

В последних числах сентября 1944 года войска 57-й армии 3-го Украинского фронта вышли к болгаро-югославской границе на участке от Дуная до Княжеваца. Южнее, на направлении от Княжеваца до границы с Грецией, были развернуты войска 2-й, 1-й и 4-й армий Болгарии. Таким образом, осенью 1944 года сложились благоприятные условия для нанесения согласованного удара объединенными силами советских, югославских и болгарских войск по германской группировке в Сербии, прежде всего на белградском направлении.

Врховни командант Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ) Јосип Броз Тито (десно) и чланови Врховног штаба НОВЈ (слева надесно) Едвард Кардељ и Сретен „Црни“ Жујовић, иза њих — Едвард Коцбек. Југославија. 1944. Музеј Победе.

Главкомандуюћий Народно-Освободителној Армији Југославији (НОАЈ) Јосип Броз Тито (справа) и членови Врховног штаба НОАЈ (слева направо) Едвард Кардељ и Сретен «Црни» Жујович, за њима — Едвард Коцбек. Југославија. 1944. Музеј Победе.

Официри Народноослободилачке војске Југославије и командир Црвене армије разматрају план заједничких дејстава уочи борбене операције. У средини командант бригаде Душан Дороньски, други здесна гардијски капетан В. Анфиногенов. Југославија. Октобар 1944. Музеј Победе.

Офицеры Народно-Освободительной армии Югославии и командир Красной Армии обсуждают план совместных действий перед боевой операцией. В центре командир бригады Душан Дороньский, второй справа гвардии капитан В. Анфиногенов. Югославия. Октябрь 1944. Музей Победы.

Пешадинци и митраљесци Народноослободилачке војске Југославије пред борбу. 5–7. октобар 1944.
Аутор: П. Лукниџки. Музеј Победе.

Стрелки и аутоматџики Народно-Ослободитељне армије Југославије пред боем. 5–7. октобра 1944.
Аутор: П. Лукниџки. Музеј Победе.

Дописник ТАСС-а капетан П. Н. Лукницки (десно) са југословенским партизанима. Србија. 11. октобар 1944. Музеј Победе.

Кореспондент ТАСС капитан П. Н. Лукницки (справа) с југославским партизанима. Србија. 11 октјбра 1944. Музеј Победе.

усмерене на ослобођење престонице Југославије и нарушавање читавог система немачке одбране у овом подручју.

У циљу убрзања ослобођења Србије, почетком септембра, по наређењу врховног команданта

Такое сосредоточение сил открывало возможность для проведения масштабной наступательной операции, направленной на освобождение столицы Югославии и нарушение всей системы немецкой обороны в данном районе.

Народноослободилачке војске Југославије маршала Тита, из Црне Горе и Босне пребачено је седам дивизија. Ова мера значајно је ојачала групацију Народноослободилачке војске Југославије која је дејствовала на простору Србије, али сама по себи није могла да обезбеди потпуно потискивање непријатеља. Упркос појачању југословенских јединица, кључни градови, као и главне железничке и друмске комуникације, и даље су се налазили под контролом немачких трупа. То је противнику омогућавало да одржи стабилност одбране, маневрише резервама и задржи контролу над најважнијим саобраћајним артеријама. Због тога је за постизање оперативно-стратешких циљева било неопходно извођење крупне офанзивне операције управо на београдском правцу, где се одлучивала судбина борбе за ослобођење Србије.

Почетком септембра 1944. године маршал Ј.Б. Тито је преко совјетске војне мисије у Југославији упутио Државном комитету одбране СССР-а молбу за увођење јединица Црвене армије на југословенску територију. Разлог за такво обраћање лежао је у ограниченим материјално-техничким могућностима НОВЈ. Пре свега, радило се о недостатку тешког наоружања и тенкова, што је у значајној мери отежавало не само пораз немачких јединица, већ и спречавање њиховог организованог повлачења из Грчке ка северу. Без подршке великих регуларних снага са одговарајућим средствима појачања, југословенска армија није могла у потпуности да

В целях ускорения освобождения Сербии в начале сентября, по приказу Верховного главнокомандующего НОАЮ маршала Тито, из Черногории и Боснии были переброшены семь дивизий. Эта мера существенно усилила действовавшую в районе Сербии группировку Народно-освободительной армии Югославии, однако сама по себе не обеспечивала полного вытеснения противника. Несмотря на усиление югославских частей, ключевые города, а также основные железнодорожные и шоссе-ные коммуникации продолжали оставаться под контролем германских войск. Это позволяло противнику сохранять устойчивость обороны, маневрировать резервами и удерживать важнейшие транспортные артерии. В связи с этим для достижения оперативно-стратегических задач требовалось проведение крупной наступательной операции именно на белградском направлении, где решался исход борьбы за освобождение Сербии.

Ещё в начале сентября 1944 года маршал И. Броз Тито через советскую военную миссию в Югославии направил в Государственный Комитет Оборона СССР просьбу о вводе частей Красной Армии на югославскую территорию. Основанием для такого обращения служила ограниченность материально-технических возможностей НОАЮ. Прежде всего речь шла об отсутствии тяжёлого вооружения и танков, что существенно затрудняло не только разгром германских частей, но и срыв их

Партизански одред постројен пред полазак у напад, Србија. Вршачки партизански одред, 11. октобар 1944.
Аутор: П. Лукнички. Музеј Победе.

Партизански отряд выстроен перед рейдом, Сербия. Вршачкий партизанский отряд, 11 октября 1944.
Автор: П. Лукницкий. Музей Победы.

Партизанки. Србија. Вршачки партизански одред. 11. октобар 1944.
Аутор: П. Лукницки. Музеј Победе.

Партизанки. Србија. Вршачки партизански отряд. 11 октябра 1944.
Автор: П. Лукницкий. Музей Победы.

изврши задатке повезане са брзим и коначним ослобођењем земље од окупације.

Према директиви Ставке Врховне команде, почетак Београдске операције био је одређен за 28. септембар 1944. године. За остварење овог плана било је неопходно претходно концентрисање трупа на бугарско-југословенској граници, што је подразумевало сложено перегруписавање јединица распоређених на великом простору. Обим предстојећих покрета био је изузетно значајан: маршеви су достигали и до 600 километара и извођени су у тешким условима планинске путне мреже. То је објективно отежавало како рокове концентрисања снага, тако и организацију командовања трупама, снабдевања и међусобног дејства јединица.

За извођење Београдске операције ангажоване су значајне снаге Црвене армије, савезничких армија и НОВЈ. У операцији су учествовали 57. комбинована армија, 17. ваздушна армија, 4. гардијски механизовани корпус и низ посебних јединица 3. украјинског фронта, Дунавска војна флотила, снаге НОВЈ под руководством маршала Тита, као и три бугарске армије. Главни удар на београдском правцу извођен је уз подршку јединица 10. гардијског стрељачког корпуса 46. армије и дела снага 5. ваздушне армије 2. украјинског фронта под командом маршала Р. Ј. Малиновског.

За пробој немачке одбране на правцу главног удара концентрисана су значајна артиљеријска средства. У њиховом саставу

организованног отхода из Гречи на север. Без подршке крупних регуларних сил са соответствующими средствами усиления югославская армия не могла в полной мере решить задачи, связанные с быстрым и окончательным освобождением страны от оккупации.

Согласно директиве Ставки Верховного Главнокомандования, начало Белградской операции было назначено на 28 сентября 1944 года. Для реализации этого замысла требовалось предварительное сосредоточение войск на болгаро-югославской границе, что, в свою очередь, предполагало сложную перегруппировку соединений, рассредоточенных на значительном пространстве. Масштаб предстоящих перемещений был весьма значительным: маршевые переходы достигали 600 километров и осуществлялись в трудных условиях горно-дорожной сети. Это объективно осложняло как сроки сосредоточения, так и организацию управления войсками, снабжения и взаимодействия между соединениями.

Для проведения Белградской операции были привлечены: 57-я общевойсковая армия, 17-я воздушная армия, 4-й гвардейский механизированный корпус и ряд отдельных соединений 3-го Украинского фронта, Дунайская военная флотилия, войска Народно-освободительной армии Югославии под руководством маршала Тито, а также три болгарские армии. Главный удар на белградском направлении

Партизани у борби. Србија. Вршачки партизански одред. 11. октобар 1944. Аутор: П. Лукнички. Музеј Победе.

Партизани у боју. Србија. Вршацки партизански отряд. 11 октобра 1944. Аутор: П. Лукнички. Музеј Победе.

наносился при содействии частей 10-го гвардейского стрелкового корпуса 46-й армии и части сил 5-й воздушной армии 2-го Украинского фронта под командованием маршала Р. Я. Малиновского.

Для прорыва немецкой обороны на направлении главного удара были сосредоточены значительные артиллерийские средства. В их состав входили три артиллерийские дивизии прорыва, пять зенитных артиллерийских дивизий, а также до 50 отдельных артиллерийских и миномётных полков. Общая численность личного состава только в 57-й и 46-й армиях составляла около 190 тысяч человек³⁴.

Оперативная цель Белградской операции заключалась в разгроме армейской группы «Сербия», оборонявшейся в восточной части Югославии, освобождении Сербии и Белграда, а также в недопущении организованного отхода германской группы армий «Е», дислоцировавшейся в Греции, на север Балканского полуострова. Речь шла не только об

³⁴ Освободительная миссия Советских Вооружённых Сил во Второй мировой войне. Издательство политической литературы. Москва. 1974. Стр. 210

Начелник штаба 3. украинског фронта генерал-пуковник С. С. Бирјузов (трећи слева) са официрима током Београдске операције. Србија. Октобар 1944. Музеј Победе.

Началник штаба 3-го Украинского фронта генерал-полковник С. С. Бирюзов (3-й слева) с офицерами во время Белградской операции. Сербия. Октябрь 1944. Музей Победы.

налазиле су се три артиљеријске дивизије за пробој, пет противваздушних артиљеријских дивизија, као и до 50 посебних артиљеријских и минобацачких пукова. Укупна бројност

освојени најважнијег политичког и административног центра Југославије, но и о решенију више широке стратегијске задаци, направљеној на савладавање планова противника

Уништена немачка техника на путу ка Смедереву, Србија, Октобар 1944.
Аутор: П. Лукниџки. Музеј Победе.

Уничтоженная немецкая техника на дороге к г. Смедереву, Сербия, Октябрь 1944.
Автор: П. Лукницкий. Музей Победы.

људства само у 57. и 46. армији износила је око 190.000 војника.³⁴

Оперативни циљ Београдске операције био је пораз армијске групе „Србија“, која се бранила у источном делу Југославије, ослобођење Србије и Београда, као и спречавање организованог повлачења немачке групе армија „Е“, стационаране у Грчкој, ка северу Балканског полуострва. Није се радило само о ослобођењу најважнијег политичког и административног центра Југославије, већ и о решавању ширег стратешког задатка — осујећивању планова непријатеља да сачува своје снаге и изврши њихово прегруписавање на другим деловима фронта.

Координација савезничких напора била је учвршћена и на међудржавном нивоу. Дана 21. септембра 1944. године маршал Ј. Б. Тито допутовао је у Москву, где је током преговора са Ј. В. Стаљином постигнут договор о уласку совјетских и бугарских јединица на територију источне Србије ради ослобођења Београда. Поред тога, усаглашена су питања о уступању југословенској страни две ваздухопловне дивизије и једног рејона за базирање авијације, као и о испорукама наоружања, муниције и средстава везе за две копнене дивизије. У складу са молбом југословенске команде, значајна група совјетских официра упућена је у јединице

по сохранению своих сил и перегруппировке на других участках фронта.

Координация союзных усилий была закреплена на межгосударственном уровне. 21 сентября 1944 года маршал И.Б. Тито прибыл в Москву, где в ходе переговоров с И. В. Сталиным было достигнуто соглашение о вступлении советских и болгарских частей на территорию восточной Сербии для освобождения Белграда. Кроме того, были согласованы вопросы о передаче югославской стороне авиационной группы, а также о поставках вооружения и снаряжения для двенадцати стрелковых и двух авиационных дивизий. В соответствии с просьбой югославского командования значительная группа советских офицеров была направлена в части НОАЮ в качестве инструкторов³⁵. Это решение способствовало укреплению боеспособности югославских соединений и повышению уровня координации в ходе совместных действий.

Непосредственно перед началом операции командованию 3-го Украинского фронта предстояло организовать взаимодействие с соединениями НОАЮ и болгарскими армиями, а также конкретизировать задачи, обеспечивавшие достижение общей цели. Дополнительные трудности были связаны с предшествующим

³⁴ Освободительная миссия Советских Вооружённых Сил во Второй мировой войне. Издательство политической литературы. Москва. 1974. Стр. 210

³⁵ Белградская операция. Под редакцией Маршала Советского Союза С.С.Бирюзова и генерал-полковника ЮНА Раде Хамовича. ВИ МО СССР. Москва. 1964 Стр. 85

Заменик команданта 4. гардијског механизованог корпуса пуковник В. М. Артјоменко, Београд. Октобар 1944. Музеј Победе.
Заместитель командира 4-го гвардейского механизированного корпуса полковник В.М. Артёменко. Сербия, Белград. Октябрь 1944. Музей Победы

Командант 36. гардијске тенковске бригаде пуковник П. С. Жуков са картом код тенка Т-34-85 у ослобођеном Београду. Србија, Београд. 19. октобар 1944.
Аутор: П. Н. Лукницки. Музеј Победе.

Командир 36-й гвардейской танковой бригады полковник П. С. Жуков с картой у танка Т-34-85 в освобожденном Белграде. Сербия, Белград, 19 октября 1944.
Автор: П. Н. Лукницкий. Музей Победы.

НОВЈ као инструктори.³⁵ Ова одлука допринела је јачању борбене способности југословенских јединица и подизању нивоа координације током заједничких дејстава.

Непосредно уочи почетка операције команда 3. украјинског фронта имала је задатак да организује сарадњу са јединицама НОВЈ и бугарским армијама, као и да конкретизује задатке који су обезбеђивали остварење заједничког циља. Додатне потешкоће биле су повезане са претходним савезништвом Бугарске са силама Осовине. Наиме, раније је фашистичка влада Бугарске ставила на располагање немачкој команди експедициони корпус који је у Југославији обављао жандармеријске функције. У новим околностима, када је дошло до заједничких дејстава против немачких трупа, било је неопходно спровести објашњавајући рад међу југословенским јединицама и становништвом како би се обезбедило правилно разумевање учешћа бугарских јединица у Београдској операцији. То је имало значајну улогу у очувању политичког поверења и успешне сарадње савезника током офанзиве.

Ставка Врховне команде поверила је начелнику штаба 3. украјинског фронта, генерал-пуковнику С. С. Бирјузову, да одржи претходне преговоре са маршалом Ј. Б. Титом

взаимодејством Бугарије с државама оси. Раније фашистичко правительство Бугарије предоставило немачком командовању експедициони корпус, выполнявши у Југославији жандармске функције. У нових условима, при переходу к совместным действиям против германских войск, требовалась разъяснительная работа среди югославских войск и населения, чтобы обеспечить корректное восприятие участия болгарских частей в Белградской операции. Это имело важное значение для поддержания политического доверия и успешного взаимодействия союзников в ходе наступления.

Ставка Верховного Главнокомандования поручила начальнику штаба 3-го Украинского фронта генерал-полковнику С. С. Бирюзову провести предварительные переговоры с маршалом И.Б. Тито с целью заблаговременного согласования вопросов взаимодействия советских, югославских и болгарских войск в предстоящем наступлении в Сербии³⁶. 5 октября 1944 года С. С. Бирюзов прибыл в румынский город Крайову, где была назначена встреча с югославской и болгарской делегациями³⁷. Маршал И.Б. Тито положительно оценил участие войск «новой Болгарии» в

³⁵ Белградская операция. Под редакцией Маршала Советского Союза С.С.Бирюзова и генерал-полковника ЮНА Раде Хамовича. ВИ МО СССР. Москва. 1964 Стр. 85

³⁶ Освободительная миссия Советских Вооружённых Сил во Второй мировой войне. Издательство политической литературы. Москва. 1974 Стр. 212

³⁷ С.С.Бирюзов. Суровые годы. Издательство «Наука». Москва. 1966. Стр. 459.

Командир челног танка 36. гардијске
тенковске бригаде Думнов непосредно
после борбе. Србија, Београд.
19. октобар 1944. Аутор:
П. Н. Лукниџки. Музеј Победе.

Командир главног танка 36-й
гвардейской танковой бригады
Думнов сразу после боя. Сербия,
Белград, 19 октября 1944. Автор:
П. Н. Лукницкий. Музей Победы.

Совјетска противваздушна батерија постављена у центру Београда штити престоницу Србије од непријатељских налета. Београд. 20. октобар 1944. Аутор: П. Лукницки. Музеј Победи.

Советская зенитная батарея, установленная в центре Белграда, оберегает столицу Сербии от вражеских налётов. Белград. 20 октября 1944. Автор: П. Лукницкий. Музей Победы.

ради благовременог усаглашавања питања сарадње совјетских, југословенских и бугарских снага у предстојећој офанзиви у Србији.³⁶ Дана 5. октобра 1944. године С. С. Бирјузов стигао је у румунски град Крајову, где је била заказана седница са југословенском и бугарском делегацијом.³⁷ Маршал Ј. Б. Тито позитивно је оценио учешће трупа „нове Бугарске“ у ослобођењу Југославије и потписао споразум са лидером бугарских партизана Добријем Терпешевим.

Непосредно пред почетак операције у јединицама Црвене армије подељено је упутство које је регулисало понашање војника на територији Југославије и наглашавало савезнички карактер присуства совјетских снага. У документу је посебно истакнуто да совјетски војник делује на територији „земље сродне по духу и крви“ са циљем уништења немачких трупа у повлачењу и да не сме своје присуство сматрати основом за наметање локалном становништву

³⁶ Освободительная миссия Советских Вооружённых Сил во Второй мировой войне. Издательство политической литературы. Москва. 1974 Стр. 212

³⁷ С.С.Бирюзов. Суровые годы. Издательство «Наука». Москва. 1966. Стр. 459

Теразије после борби. Србија, Београд. Октобар 1944. Аутор: П. Лукницки. Музеј Победе.

Площадь Теразие после боёв. Сербия, Белград. Октябрь 1944. Автор: П. Лукницкий. Музей Победы.

„сопствених поредака“. На тај начин наглашено је поштовање према југословенском народу, његовим државним и друштвеним интересима, као и политички значај ослободилачке мисије Црвене армије у Југославији.

Наступање на Београд развијало се са јужног и источног правца, што је омогућавало

ослобођењу Југославије и потписао саглашење с лидером болгарских партизан Добри Терпешевим.

Непосредствено пред почетком операције у частима Црвене Армије била распрострањена инструкција-памятка, регламентирала поведење војнослужбеника на територији

истовремени притисак на непријатеља на више сектора и отежавало му организацију стабилне одбране. Главни удар наносиле су снаге 57. армије под командом генерала Н. А. Гагена и 4. гардијског механизованог корпуса генерала В. И. Жданова.

Дана 28. септембра 1944. године групе 57. армије започеле су наступање из рејона Видина у општем правцу ка Београду. Офанзива је извођена уз подршку Дунавске војне флотиле, која је обезбеђивала десни бок, као и 17. ваздушне армије, која је пружала подршку из ваздуха. Истовремено су совјетске јединице дејствовале у сарадњи са 14. корпусом Народноослободилачке војске Југославије.³⁸ Као резултат ових усаглашених дејстава пробијена је гранична одбрана непријатеља, након чега су совјетске снаге, у тешким борбама, савладао планинске превоје источне Србије.

Дана 4. октобра заузет је град Штубик³⁹, а ујутру 8. октобра 19. стрељачка дивизија под командом генерала П. Е. Лазарева овладао је градом Зајечаром. У борбама на овом правцу непријатељ је претрпео значајне губитке, који су процењени на око 8.000 војника и официра, од којих је 2.680 заробљено. Развијајући наступање, совјетске јединице су 10. октобра форсирале

Југославији и подчёркивавшая союзнический характер присутствия советских войск. В документе особо акцентировалось, что советский военнослужащий действует на территории «родной по духу и крови» страны с целью уничтожения отходящих немецких сил и не должен рассматривать своё пребывание как основание для навязывания местному населению «своих порядков». Тем самым подчеркивалось уважительное отношение к югославскому народу, его государственным и общественным интересам, а также политическое значение освободительной миссии Красной Армии в Югославии.

Наступление на Белград развивалось с южного и восточного направлений, что позволяло оказывать на противника одновременное давление на нескольких участках и осложняло для него организацию устойчивой обороны. Главный удар наносился силами 57-й армии под командованием генерала Н. А. Гагена и 4-го гвардейского механизированного корпуса генерала В. И. Жданова.

28 сентября 1944 года войска 57-й армии начали наступление из района Видина в общем направлении на Белград. Наступление осуществлялось при содействии Дунайской военной флотилии, прикрывавшей правый фланг, а также 17-й воздушной армии, обеспечивавшей поддержку с воздуха. Одновременно советские части действовали

³⁸ Академик А. М. Самсонов. Вторая мировая война. М., Издательство «Наука», 1985, Стр. 453

³⁹ Газета "Советский воин" № 240 (796). Ежедневная красноармейская газета 3-го Украинского фронта. 06.10.1944 г., ОФ-56786/7

Војници 57. армије који су се истакли у борбама после уручења ордена Славе. Југославија. Новембар 1944.
Аутор: В. Самусенко. Музеј Победе.

Воины 57-й армии, отличившиеся в боях, после вручения им орденов Славы. Югославия. Ноябрь 1944.
Автор: В. Самусенко. Музей Победы

Наступ партизана у центру Београда. Србија, Београд. 20. октобар 1944. Аутор: П. Лукнишки. Музеј Победе.

Выступление партизан в центре Белграда. Сербия, Белград. 20 октября 1944. Автор: П. Лукницкий. Музей Победы.

во взаимодействии с 14-м корпусом НОАЮ³⁸. В результате этих согласованных усилий была прорвана приграничная оборона противника, после чего в ходе тяжёлых боёв советские войска преодолели Восточно-Сербские горы.

4 октября был взят город Штубик³⁹, а утром 8 октября 19-я стрелковая дивизия под командованием генерала П. Е. Лазарева овладела городом Заечар. В боях на этом направлении противник понёс серьёзные потери. Они оценивались примерно в 8 тысяч солдат и офицеров, из которых 2680 человек попали в плен. Развивая наступление, советские части 10 октября форсировали реку Мораву и захватили два плацдарма в районах Велика Плана и Паланка. Захват плацдармов имел важное оперативное значение, так как создавал условия для дальнейшего наращивания сил и развития удара в направлении Белграда.

Командование 3-го Украинского фронта и НОАЮ приступило к подготовке решающего

³⁸ Академик А.М. Самсонов. Вторая мировая война. М., Издательство «Наука», 1985, Стр. 453

³⁹ Газета "Советский воин" № 240 (796). Ежедневная красноармейская газета 3-го Украинского фронта. 06.10.1944 г, ОФ-56786/7.

реку Мораву и заузеле два мостобрана у рејонима Велике Плане и Паланке. Освајање ових мостобрана имало је значајан оперативни значај, јер је створило услове за даље јачање снага и развијање удара у правцу Београда.

Команда 3. украјинског фронта и НОВЈ приступила је припремама за одлучујућу фазу борби за Београд. До тог тренутка постало је јасно да ће успех операције у великој мери зависити од брзине увођења у борбу покретних јединица и од усаглашености дејстава савезничких снага. Из Видина је 9. октобра започео покрет 4. гардијског механизованог корпуса, који је располагао са око 160 тенкова, претежно типа Т-34-85. Већ 12. октобра корпус је заузео град Тополу и пресекао комуникације непријатељског гарнизона у Београду, чиме је положај немачких снага у граду знатно отежан. Истовремено су у напад прешли 1. пролетерски и 12. ударни корпус НОВЈ.

У исто време 10. гардијски стрељачки корпус 46. армије 2. украјинског фронта, заједно са јединицама НОВЈ, форсирао је Дунав, обезбеђујући наступање на Београд са североистока. Овај маневар имао је велики значај јер је омогућио проширење фронта офанзиве и стварање додатних претњи немачкој одбрани. У даљим дејствима корпус је очистио леву обалу Дунава и Тисе на југословенској територији и овладао градом Панчевом.⁴⁰

этапа боевых действий за Белград. К этому моменту стало очевидно, что успех операции во многом будет зависеть от быстроты ввода в сражение подвижных соединений и от согласованности действий союзных войск. 9 октября из Видина начал выдвижение 4-й гвардейский механизированный корпус, имевший 160 танков, преимущественно Т-34-85. Уже 12 октября корпус занял город Тополу и перерезал коммуникации вражеского гарнизона, находившегося в Белграде. Положение немецких частей в городе существенно осложнилось. Одновременно в наступление перешли 1-й Пролетарский и 12-й Ударный корпуса НОАЮ.

В то же время 10-й гвардейский стрелковый корпус 46-й армии 2-го Украинского фронта совместно с частями НОАЮ форсировал Дунай, обеспечив наступление на Белград с северо-востока. Этот манёвр имел большое значение, поскольку позволял расширить фронт наступления и создать дополнительные угрозы для немецкой обороны. В ходе дальнейших действий корпус очистил югославское левобережье Дуная и Тисы и овладел городом Панчево⁴⁰.

Высокие темпы продвижения советских танковых частей привели к разделению немецких войск в Сербии на две корпусные группы. Это существенно осложнило возможности противника по маневрированию силами и

⁴⁰ А.М. Самсонов. Крах фашистской агрессии. Издательство

⁴⁰ А.М. Самсонов. Крах фашистской агрессии. Издательство «Наука», Москва. 1980, Стр. 590

Високи темпо напредовања совјетских тенковских јединица довео је до раздвајања немачких снага у Србији на две корпусне групе. То је у великој мери отежало противнику маневрисање снагама и међусобну подршку појединих групација. Група „Штетнер“ налазила се јужно од Београда, у рејону Крагујевца, и у насталој ситуацији није могла да пружи непосредну помоћ београдском гарнизону. Пuteви њеног повлачења ка северу били су пресечени јединицама 2. армијске групе НОВЈ генерала Коче Поповића.

Корпусна група „Шнекенбургер“ заузимала је одбрамбене положаје на линији Обреновац – Младеновац – Смедерево. Посебно важну улогу у том систему одбране имала је планина Авала, са које се могло контролисати јужно прилазе граду. Контрола ове висоравни имала је кључни тактички и оперативни значај, јер је омогућавала повољне услове за осматрање и одбрану. Дана 13. октобра избио је жесток бој за ову позицију. У тим борбама окупационе снаге претрпеле су значајне губитке, што је додатно ослабило одбрамбене могућности немачке групације у рејону Београда и приближило завршну фазу операције.

Совјетске тенковске јединице, уз подршку југословенског десанта на оклопним возилима, 14. октобра 1944. године избиле су на јужне периферије Београда и ступиле у борбу

оказанию взаимной поддержки между отдельными группировками. Группа «Штетнер» располагалась южнее Белграда, в районе Крагуевца, и в сложившейся обстановке оказание ею непосредственной помощи белградскому гарнизону оказалось невозможным. Пути отхода этой группе на север были перекрыты подразделениями 2-й армейской группы НОАЮ генерала К. Поповича.

Корпусная группа «Шнекенбургер» занимала оборону на рубеже Обреновац – Младеновац – Смедерево. Особую роль здесь играла гора Авала, позволявшая контролировать южные подступы к городу. Контроль этой высоты имел ключевое тактическое и оперативное значение, поскольку обеспечивал удобные условия для наблюдения за врагом и обороны. 13 октября развернулось ожесточённое сражение за гору. В ходе боёв оккупационные силы понесли значительные потери, что ещё более ослабило оборонительные возможности германской группировки в районе Белграда и приблизило переход к завершающему этапу операции.

14 октября 1944 года советские танковые подразделения при поддержке югославского десанта на броне вышли к южным окраинам Белграда и вступили в бои на подступах к городу⁴¹. Этот момент ознаменовал начало не-

«Наука», Москва. 1980, Стр. 590

⁴¹ Важнейшие операции Великой Отечественной войны. Под редакцией доктора исторических наук П.А. Жилина. ВИМО СССР. Москва. 1956. Стр. 435

на прилазима граду.⁴¹ Тај тренутак означио је почетак непосредног јуриша на југословенску престоницу. Напредовање се одвијало у изузетно сложеним условима густе градске структуре, што је од команде захтевало висок степен координације, а од војника изузетну издржљивост и храброст.

Јуриш на Београд изведен је без примене масовних ваздушних и артиљеријских удара. Таква одлука донета је са намером да се ограниче разарања градске инфраструктуре и умањи страдање цивилног становништва. Ослобођење града тако је спровођено не само у складу са војним задацима, већ и са потребом да се Београд сачува као важан политички, економски и културни центар земље. Паралелно са уличним борбама спровођене су и мере размирирања, неопходне како за напредовање јединица у наступању, тако и за смањење опасности по цивилно становништво и објекте градске инфраструктуре.

Међу првим јединицама које су ушле у Београд налазиле су се 36. гардијска тенковска, 13. и 14. гардијска механизована бригада 4. гардијског механизованог корпуса генерал-потпуковника В. И. Жданова, као и 1. и 6. пролетерска и 5. и 21. ударна дивизија НОВЈ. Ове јединице поднеле су главни терет првих

посредственог штурма југословенске столице. Наступление разворачивалось в исключительно сложных условиях городской застройки, требовавших от командования высокой координации, а от личного состава особой стойкости и мужества.

Штурм Белграда проводился без применения массированных авиационных и артиллерийских ударов. Такое решение объяснялось стремлением ограничить разрушения столицы Сербии и сократить число жертв среди её жителей. Тем самым освобождение города осуществлялось с учётом не только военных задач, но и необходимости сохранить Белград как важный политический, экономический и культурный центр страны. Параллельно с уличными боями проводились мероприятия по разминированию, что было необходимо как для обеспечения продвижения наступающих частей, так и для снижения опасности для мирных жителей и объектов городской инфраструктуры.

В числе первых в Белград вошли 36-я гвардейская танковая, 13-я и 14-я гвардейские механизированные бригады 4-го гвардейского механизированного корпуса генерал-лейтенанта В. И. Жданова, а также 1-я и 6-я Пролетарские и 5-я и 21-я Ударные дивизии НОАЮ. Эти соединения приняли на себя основную тяжесть первых боёв в городской черте. В то же время части, наносившие вспомогательный удар, выдвигались к Белграду через

⁴¹ Важнейшие операции Великой Отечественной войны. Под редакцией доктора исторических наук П.А. Жилина. ВИМО СССР. Москва.1956. Стр. 435

борби унутар градског подручја. Истовремено су снаге које су изводиле помоћни удар напредовале ка Београду преко Смедерева. Већ 14–15. октобра све главне саобраћајнице које су водиле ка југословенској престоници са југа и југоистока прешле су под контролу совјетских и југословенских трупа.

Крупна групација непријатеља, која се повлачила под ударима 75. стрељачког корпуса, нашла се одсечена од Београда. Истовремено је 12. корпус Народноослободилачке војске Југославије контролисао путеве јужно од Саве који су из Београда водили ка југозападу.⁴² Као последица тога, немачки гарнизон у престоници постепено је остајао без спољне подршке и налазио се у све израженијој изолацији.

Током уличних борби главни напори совјетских и југословенских јединица били су усмерени на продор ка мостобрану у региону Славије и ка Калемегдану, као кључним ослонцима одбране непријатеља. Управо су ови простори имали пресудан значај за контролу централног дела Београда и читавог одбрамбеног система немачког гарнизона. Борбе су имале изразито жесток и маневарски карактер. Најважније позиције више пута су прелазиле из руку у руке, јер је сваки локални успех једне стране био праћен противнападима друге. Таква ситуација захтевала је од нападача

Смедерево. Уже 14–15. октобра све основне дороги, ведуће к југословенској столици с југа и југо-истока, перешли под контролу совјетских и југословенских војска.

Крупна групировка противника, отходившија под ударима 75-го стрељачког корпуса, оказалась отрезанној од Белграда. Одновременно 12-й корпус НОАЈ удрживал дороги јужнее Саве, ведуће из Белграда на југо-запад⁴². В результате германский гарнизон столицы постепенно лишался внешней поддержки и оказывался во всё более изолированном положении.

В ходе уличных боёв основные усилия советских и югославских частей были сосредоточены на продвижении к плацдарму в районе площади Славия и к крепости Калемегдан как ключевым опорным пунктам обороны противника. Именно эти районы имели важнейшее значение для контроля над центральной частью Белграда и всей системой обороны немецкого гарнизона. Бои носили ожесточённый и маневренный характер. Важнейшие позиции неоднократно переходили из рук в руки, поскольку каждая локальная удача одной стороны сопровождалась контратаками другой. Такая обстановка требовала от наступавших постоянного напряжения сил, быстрого реагирования на изменения боевой ситуации и

⁴² Великая Отечественная война Советского Союза. 1941-1945. Освобождение Белграда. ВИ МО СССР Москва. 1965. Стр. 407

⁴² Великая Отечественная война Советского Союза. 1941-1945. Освобождение Белграда. ВИ МО СССР Москва. 1965. Стр. 407

Митинг у Београду после ослобођења. 22. октобар 1944. Аутор: П. Лукнички. Музеј Победе.

Митинг в Белграде после освобождения. 22 октября 1944. Автор: П. Лукницкий. Музей Победы.

сталну мобилизацију снага, брзо реаговање на промене борбене ситуације и тесну сарадњу између тенковских, пешадијских и јуришних јединица.⁴³

⁴³ Газета "Советский воин" № 252. 20.10.1944 г. ЦМВОВ ОФ-56786/19. ГЗ-36195

тесного взаимодействия между танковыми, пехотными и штурмовыми подразделениями⁴³.

15 октября 36-я гвардейская танковая бригада прошла через центральную часть города

⁴³ Газета "Советский воин" № 252. 20.10.1944 г. ЦМВОВ ОФ-56786/19. ГЗ-36195

Дана 15. октобра 36. гардијска тенковска бригада прошла је кроз централни део града и утврдила се на обали Дунава. Ипак, борбе у урбаној зони потрајале су дуже него што се очекивало. Значајан фактор који је додатно компликовао ситуацију представљала је претња пробоја ка Београду 20-хиљдите непријатељске групације која се повлачила под ударима јединица десног крила 57. армије. Ради њеног заустављања било је неопходно издвојити део снага, што је објективно успорило темпо напредовања у самом граду и отежало задатак коначног уништења гарнизона.

У периоду од 16. до 20. октобра совјетске тенковске јединице и формације НОВЈ, делујући у међусобној ватреној подршци и одбијајући нападе непријатеља, постепено су заузимале градске квартаве. Борбе су вођене за појединачне зграде, раскрснице, тргове и утврђене тачке отпора. У складу са својим могућностима, напредујућим снагама помагали су и становници Београда који су учествовали у борби за ослобођење града. Њихова подршка имала је не само практични већ и снажан морални значај. Истовремено је 13. гардијска механизована бригада изводила пробој ка железничкој станици и мосту преко Саве. На прилазима Главној железничкој станици тенкисти 38. гардијског тенковског пука налазили су се већ 14. октобра, али је овај важан објекат коначно освојен тек наредног дана.

Посебно тешке биле су борбе за предмостно утврђење на Сави, које су трајале четири дана. Нападачке јединице морале су да савладају

и закрепила се на берегу Дуная. Однако боевые действия в городской черте затянулись. Существенным фактором, осложнявшим положение, стала угроза прорыва к Белграду 20-тысячной группировки противника, отступавшей под ударами войск правого фланга 57-й армии. Для отражения её ударов пришлось выделить часть сил, что объективно ограничивало темп продвижения внутри города и усложняло задачу окончательного разгрома гарнизона.

В период с 16 по 20 октября советские танковые части и подразделения НОАЮ, действуя во взаимной огневой поддержке и отражая атаки противника, последовательно штурмовали городские кварталы. Бои разворачивались за отдельные здания, перекрёстки, площади и укрепленные узлы сопротивления. Важную помощь наступающим силам по мере возможностей оказывали и жители Белграда, участвовавшие в борьбе за освобождение города. Их поддержка имела не только практическое, но и большое моральное значение. Одновременно 13-я гвардейская механизированная бригада вела прорыв к железнодорожной станции и мосту через Саву. На подступах к Главному вокзалу танкисты 38-го гвардейского танкового полка находились уже 14 октября, однако овладеть этим важным объектом удалось только через сутки.

Особую сложность представляли бои за предмостное укрепление на Саве, продолжавшиеся четверо суток. Наступавшим частям приходилось преодолевать развитую систему долговременных

Сахрана војника палих у борбама за Београд. Први слева Херој Совјетског Савеза и Народни херој Југославије, командант 4. гардијског механизованог корпуса генерал-потпуковник В. И. Жданов. Југославија, Београд. Октобар 1944. Аутор: О. Ландер. Музеј Победе.

Похорони воинов, павших в боях за Белград. Первый слева Герой Советского Союза, Народный герой Югославии командир 4-го гвардейского механизированного корпуса генерал-лейтенант В. И. Жданов. Югославия, Белград. Октябрь 1944. Автор: О. Ландер. Музей Победы

развијен систем дуготрајних ватрених положаја, укључујући бетонске бункере, који су штитили положаје тешких и јуришних топова. Дана 19. октобра борбе су вођене код зграде „Албанија“ и хотела „Москва“, док је истовремено настављен јуриш на Калемегдан.

Последње упориште непријатеља — тврђава Калемегдан — нападнуто је 20. октобра ујутру од стране совјетских тенкова и бораца 1. пролетерске дивизије НОВЈ. Након заједничког јуриша, тврђава је заузета, што је означило коначни слом организоване одбране немачког гарнизона у Београду. Касно увече 20. октобра 1944. године ослобођење Београда било је окончано. Победа у овој бици имала је не само значајан војни, већ и велики политички и морални значај, поставши један од кључних догађаја у процесу ослобођења Југославије.

Губици у борбама за српску престоницу износили су више од 2.935 погинулих бораца НОВЈ и око 1.000 војника Црвене армије.⁴⁴ Већ 21. октобра јединице 3. украјинског фронта заузеле су јуришем Краљево и коначно пресекле магистралу Солун – Београд.

Према извештајима ратних дописника, становништво Београда дочекало је савезничке трупе као ослободиоце. Узвикиване су пароле у част Црвене армије, доношено је цвеће, војници

огневих точек, включая доты, которые прикрывали позиции тяжёлых и штурмовых орудий. 19 октября велись бои у здания «Албания» и гостиницы «Москва», продолжался штурм Калемегдана.

Утром 20 октября последний опорный пункт противника, крепость Калемегдан, был атакован советскими танками и бойцами 1-й Пролетарской дивизии НОАЮ. В результате совместного штурма крепость была взята. Это означало окончательный крах организованной обороны германского гарнизона в Белграде. Поздним вечером 20 октября 1944 года освобождение Белграда завершилось. Победа в этом сражении имела не только крупное военное, но и большое политическое и моральное значение, став важнейшим событием в освобождении Югославии.

Потери в боях за сербскую столицу составили свыше 2953 погибших бойцов НОАЮ и около 1000 воинов Красной Армии⁴⁴. Уже 21 октября части 3-го Украинского фронта взяли штурмом Кралево и окончательно перерезали магистраль Салоники – Белград.

Согласно сообщениям фронтовых корреспондентов, население Белграда приветствовало войска как освободителей. Звучали лозунги в честь Красной Армии, преподносились цветы, бойцов и командиров угощали виноградом и белым хлебом, приглашали на обед. Улицы

⁴⁴ Белградская операция. Под редакцией Маршала Советского Союза С.С. Бирюзова и генерал-полковника ЮНА Раде Хамовича. ВИ МО СССР. Москва. 1964 Стр.266

⁴⁴ Белградская операция. Под редакцией Маршала Советского Союза С.С. Бирюзова и генерал-полковника ЮНА Раде Хамовича. ВИ МО СССР. Москва. 1964 Стр.266

и командири су послуживани грожђем и белим хлебом, позивани на ручак. Улице су биле испуњене људима који су поздрављали напредујуће јединице. Заменик команданта 4. гардијског механизованог корпуса, који је учествовао у ослобођењу Београда, В. М. Артјоменко, у писму супрузи је записао:

„10.10.44. били смо у Бујарској, а већ 15.10. водили смо уличне борбе у граду, прешавши њако 370 километра кроз Југославију. Читала си у извештајима о ојкољавању и уништењу нејријатилејске групе од 25.000 људи и њених 3.000 аутомобила. То је дело наших руку. Овде смо Фрицу враћили мали део нашег дома. Дакле, учествујем у ослобођењу нама браћинског народа. За септембар и октобар прошао сам целу Румунију, целу Бујарску и више од половине Југославије. Видео сам престонице ових држава, њихове најлепше градове, њихове људе и осетио како и где су нас дочекивали. Треба рећи: њако дочеке какве су нам приредили Срби нисам видео и више нећу видети. Они су били изузетни у односу Срба према нама, Русима. Колико је радосни, колико среће било код Срба када смо се први пут појавили у селима и градовима. Цвете, хлеб, воће, вино — све што је Србин имао доносио је и молио нас да узмемо. Осетала се њихова велика захвалност, као народа који је многи пролазио, за њихово ослобођење.“⁴⁵

Неколико месеци након што је ово писмо написано, В. М. Артјоменко је погинуо.

били заполнены людьми, встречавшими наступающие части. Заместитель командир 4-го гвардейского механизированного корпуса, освобождавшего Белград, В.М. Артёменко, в письме жене отмечал:

«10.10.44 мы были в Болгарии, а уже 15.10 завязали уличные бои в городе, пройдя таким образом 370 километров по Югославии. Ты читала сводку об окружении и уничтожении 25-тысячной группировки противника и его 3000 автомашин. Это дело наших рук. Мы здесь отдали фрицу наш небольшой должок. Итак, принимаю участие в освобождении братского нам народа. За сентябрь и октябрь я проехал всю Румынию, всю Болгарию и более половины Югославии. Видел все столицы этих государств, видел их лучшие города, видел их людей и чувствовал, как и где нас встречали. Следует сказать: таких встреч, какие нам делали сербы, я не видел и больше не увижу. Они носили исключительный характер по отношению сербов к нам, русским. Сколько радости, сколько счастья было у сербов, когда мы первыми появились в селах, деревнях и городах, то есть при встрече с нами. Цветы, хлеб, фрукты, вино, то есть всё, что имел серб, он приносил и просил обязательно взять. Чувствовалась их большая благодарность, как пострадавшего народа, нам за их освобождение»⁴⁵.
Через два месяца после написания письма В.М. Артёменко погиб.

⁴⁵ Письмо полковника В.М. Артёменко жене К.А.Чижовой. Югославия. 22 октября 1944 г. ЦМ ВОВ ОФ-71607

⁴⁵ Письмо полковника В.М. Артёменко жене К.А.Чижовой. Югославия. 22 октября 1944 г. ЦМ ВОВ ОФ-71607

Паралелно су се развијале операције на другим правцима, непосредно повезаним са задатком спречавања организованог повлачења немачке групе армија „Е“. Друга бугарска армија, делујући у сарадњи са 13. армијским корпусом НОВЈ, наступала је са југоистока. У току тих дејстава ослобођени су Ниш и Лесковац, а пресечени су и главни правци повлачења групе армија „Е“ дуж долина Јужне Мораве и Мораве. Као резултат тога, немачка група армија „Е“ била је принуђена да се повлачи преко планинских подручја Црне Горе и Босне, те није могла да ојача немачке снаге у Мађарској.

Као резултат Београдске операције, армијска група „Србија“ је разбијена, а фронт групе армија „Ф“ потиснут је на север за више од 200 километара, чиме је отворен пут за наступање ка Будимпешти. По окончању операције, јединице 3. украјинског фронта пребачене су у Мађарску ради подршке снагама 2. украјинског фронта, које су тамо водиле офанзивна дејства.

Учесницима борби за ослобођење Београда Врховна команда изразила је захвалност. У Москви је у њихову част испаљен свечани поздрав од 24 артиљеријска плотуна из 324 оруђа. Шездесет шест совјетских грађана добило је звање Хероја Совјетског Савеза за учешће у борбеним дејствима на територији Југославије. Триста бораца и команданата Народноослободилачке војске Југославије одликовано је орденима и медаљама Совјетског Савеза.

Паралелно развивались действия на операционных направлениях, непосредственно связанных с задачей срыва организованного отхода немецкой группы армий «Е». 2-я болгарская армия, взаимодействовавшая с 13-м армейским корпусом НОАЮ, наступала с юго-востока. Ею были освобождены Ниш и Лесковац и перерезаны основные пути отхода группы армий «Е» вдоль рек Южная Морава и Морава. В результате группа армий «Е» была вынуждена отступать через горные районы Черногории и Боснии и не смогла усилить немецкую группировку в Венгрии.

В результате Белградской операции была разгромлена армейская группа «Сербия», а фронт группы армий «Ф» отодвинут к северу более чем на 200 км, что открывало дорогу для наступления на Будапешт. По завершении операции войска 3-го Украинского фронта были переброшены в Венгрию для поддержки частей 2-го Украинского фронта, наступавших там.

Участникам боев за освобождение Белграда Верховным Главнокомандованием была объявлена благодарность. В Москве в их честь был произведен салют 24 артиллерийскими залпами из 324 орудий. 66 советских граждан за участие в боевых действиях на территории Югославии получили звание Героя Советского Союза. 300 бойцов и командиров НОАЮ были награждены орденами и медалями Советского Союза. Правительство Югославии наградило 2 тыс. солдат и офицеров Красной Армии; звание

Командант Дунавске војне флотиле
вицеадмирал С. Г. Горшков на штабном
броду Дунавске војне флотиле. Србија,
Београд. 1944.

Командующий Дунайской военной
флотилией вице-адмирал С. Г. Горшков
на штабном корабле Дунайской
военной флотилии. Сербия, Белград. 1944.

Влада Југославије одликовала је две хиљаде војника и официра Црвене армије. Звање Народного хероја Југославије додељено је тринаестици совјетских команданата, међу којима су били командант 4. гардијског механизованог корпуса генерал-потпуковник тенковских јединица В. И. Жданов и командант 75. гардијске стрелачке дивизије генерал-мајор С. А. Козак.⁴⁶ За успешно командовање корпусом током Београдске операције, В. И. Жданов је Указом Президијума Врховног совјета СССР-а од 3. новембра 1944. године одликован Орденом Суворова I степена. Истим орденом одликован је и врховни командант НОВЈ Јосип Броз Тито, за изузетне успехе у управљању трупама и вођењу борбених операција против заједничког непријатеља.

Двадесет јединица и формација које су се посебно истакле у борбама добиле су почасни назив „Београдске“. Совјетска влада је 9. јуна 1945. године установила медаљу „За ослобођење Београда“, намењену награђивању свих учесника у јуришу и ослобођењу града.

ДУНАВСКА ВОЈНА ФЛОТИЛА

У Београдској операцији значајну улогу одиграла је Дунавска војна флотила под командом контраадмирала С. Г. Горшкова. У ноћи

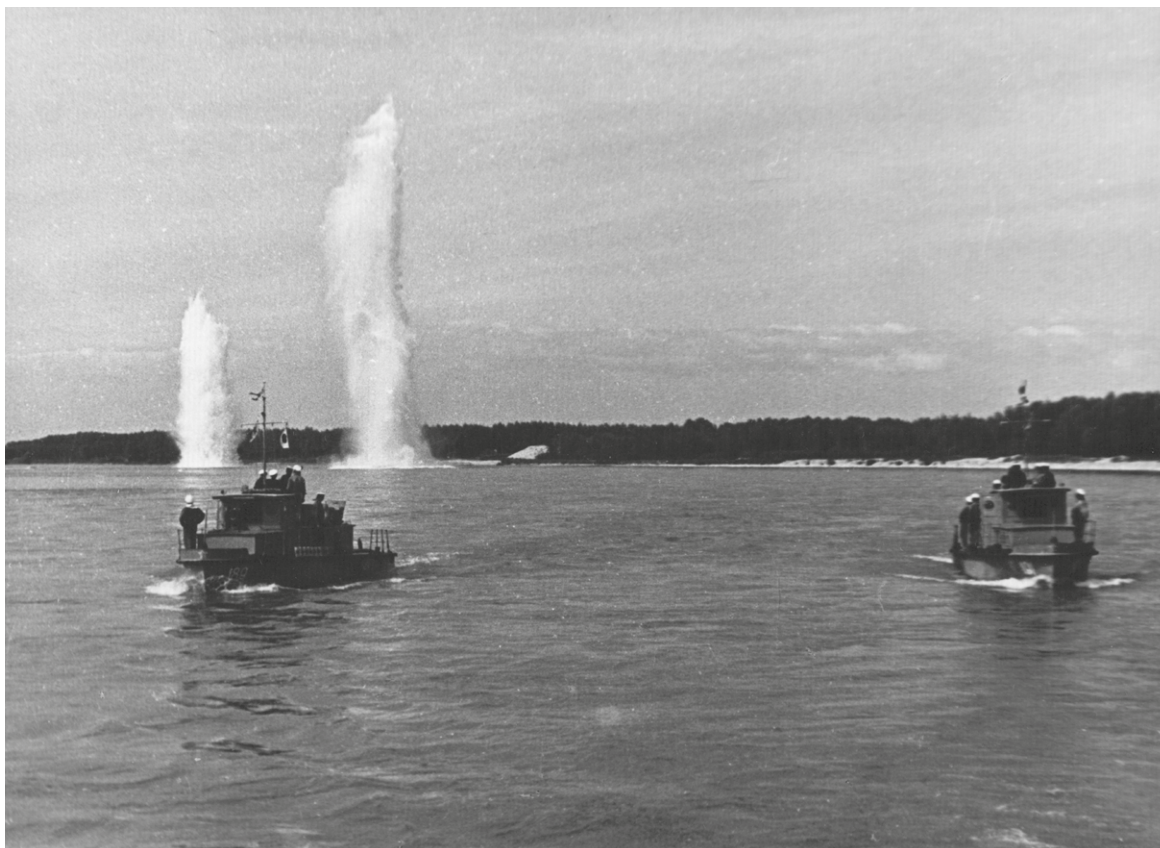
Народног Героя Југославији било присвоено 13 советским командирам, включая командующего 4-м гвардейским механизированным корпусом генерал-лейтенанта танковых войск В. И. Жданова и командира 75-й гвардейской стрелковой дивизии генерал-майора С. А. Козака⁴⁶. За успешное руководство корпусом в Белградской операции В. И. Жданов Указом Президиума Верховного Совета СССР от 3 ноября 1944 года был награжден орденом Суворова I степени. Орденом Суворова I степени был также награжден Верховный главнокомандующий НОАЮ Броз Тито за выдающиеся успехи в управлении войсками и проведении боевых операций против общего противника. Двадцати наиболее отличившимся частям и соединениям было присвоено почетное наименование «Белградские». 9 июня 1945 года советское правительство учредило медаль «За освобождение Белграда» для награждения всех участников штурма и освобождения города.

ДУНАЙСКАЯ ВОЕННАЯ ФЛОТИЛИЯ

В Белградской операции важную роль сыграла Дунайская военная флотилия под командованием контр-адмирала С. Г. Горшкова. В ночь на 29 сентября и днем 30 сентября 1944 г. с бронекатеров

⁴⁶ Белградская операция. Под редакцией Маршала Советского Союза С.С. Бирюзова и генерал-полковника ЮНА Раде Хамовича. ВИ МО СССР. Москва. 1964. Стр. 266

⁴⁶ Белградская операция. Под редакцией Маршала Советского Союза С.С. Бирюзова и генерал-полковника ЮНА Раде Хамовича. ВИ МО СССР. Москва. 1964. Стр. 266

На борбеном разминирању јединица старијег поручника Мамонтова. Дунав. 1944.
Аутор: В. Самусенко. Музеј Победи.

На боевом тралени подразделение старшего лейтенанта Мамонтова. Дунай. 1944.
Автор: В. Самусенко. Музей Победы.

Оклопни чамци Дунавске војне флотиле крећу у извршење борбеног задатка. 1944.
Аутор: В. Самусенко. Музеј Победе.

Бронекатера Дунайской военной флотилии идут на выполнение боевого задания. 1944.
Автор: В. Самусенко. Музей Победы.

Народни херој Југославије, командант
1. бригаде миноловаца ордена Црвене
заставе капетан II ранга Г. Н. Охрименко.
Дунавска војна флотила. 1945. Музеј Победе.

Народный герой Югославии командир 1-й
Краснознаменной бригады траления ка-
питан II ранга Г. Н. Охрименко. Дунайская
военная флотилия. 1945. Музей Победы.

између 28. и 29. септембра, као и током дана 29. септембра 1944. године, са оклопних чамаца Керчке бригаде изведени су тактички десанти у рејонима Радујеваца и Прахова.⁴⁷ Њихов задатак био је уништавање немачких упоришта на Дунаву и Тимоку, која су штитила једини пролаз са истока у правцу Београда.

Ујутру 29. септембра десантни одреди заузеле су Радујевац, а у 20.30 часова 30. септембра ослобођено је насеље Прахово. Истовремено је утврђени рејон који су браниле јединице армијске групе „Србија“ у Радујевцу, Неготину и Прахову био опкољен са југоистока снагама 23. и 113. стрељачке дивизије, а са северозапада 75. стрељачким корпусом. Потом је тај рејон разбијен и уништен.

На тај начин су у року од два дана створени услови за даљи развој офанзиве ка Београду. Током ових дејстава оклопни чамци и миноловци флотиле вршили су пребацивање трупа и пружали им ватрену подршку, улазећи у борбу са немачким обалским батеријама.

Након ослобођења Београда, Дунавска војна флотила добила је наређење из Москве да у престоницу Југославије достави хуманитарну помоћ, храну, лекове и гориво. Приликом кретања конвоја тегљача и баржи узводно Дунавом, извиђање је открило велики број непријатељских мина на деоници од Молдова Веке до Београда.

Керченской бригады были высажены тактические десанты в районах Радуеваца и Прахово⁴⁷. Их задачей являлся разгром немецких опорных пунктов на Дунае и Тимоке, прикрывавших единственный проход через Восточно-Сербские горы на направлении к Белграду. Утром 29 сентября десантные отряды овладели Радуевацем, а в 20:30 30 сентября был освобожден поселок Прахово. Одновременно укрепленный район, оборонявшийся частями армейской группы «Сербия» в Радуеваце, Неготине и Прахово, был окружен с юго-востока 23-й и 113-й стрелковыми дивизиями, с северо-запада 75-м стрелковым корпусом. Затем он был расчленен и уничтожен. В результате в течение двух суток были созданы условия для развития наступления на Белград. В ходе этих действий бронекатера и тральщики флотилии осуществляли переброску войск и оказывали им огневую поддержку, вступая в противоборство с немецкими береговыми батареями.

После освобождения Белграда Дунайская военная флотилия получила распоряжение из Москвы доставить в столицу Югославии гуманитарную помощь, продовольствие, медикаменты, топливо. При движении караванов барж вверх по Дунаю разведка обнаружила значительное количество вражеских мин на участке от Молдова-Веке до Белграда. Траление на 120-километровом отрезке потребовало бы длительного времени,

⁴⁷ Газета "Советский воин" № 237. 03.10.1944 г. ЦМВОВ ОФ-56786/4.

⁴⁷ Газета "Советский воин" № 237. 03.10.1944 г. ЦМВОВ ОФ-56786/4.

Разминирање деонице дуге 120 километара захтевало би много времена, док је испорука помоћи сматрана хитним задатком. У тим условима командант 1. Црвенозаставне бригаде миноловаца, капетан II ранга Г. Н. Охрименко, предложио је решење — да се искористи пораст водостаја и да се пловила крећу што ближе обали, заобилазећи миниране пловне путеве. Маневар је носио двоструки ризик: удаљавање од обале повећавало је опасност од наилаaska на мине, док је превелико приближавање носило ризик од нападања и блокирања уског пролаза.

Први конвој тегљача и баржи лично је провео Г. Н. Охрименко. Бродови са товаром у Београду су дочекани уз масовно одушевљење становништва. Житељи града су и после рата приобалну зону уз леву обалу Дунава називали „Охрименковим фарватером“. На деоници од Београда до Новог Сада Немци су оставили готово три хиљаде мина. За заслуге према Југославији Г. Н. Охрименко добио је звање Народног хероја Југославије и Орден народног хероја.

ДЕЈСТВА СОВЈЕТСКЕ АВИЈАЦИЈЕ У БЕОГРАДСКОЈ ОПЕРАЦИЈИ

Ваздухопловну подршку Београдској операцији обезбеђивале су снаге 17. ваздушне армије и део снага 5. ваздушне армије. Већ у првој половини септембра 1944. године непријатељ је започео повлачење својих јединица са југа Балканског полуострва. Подаци ваздушног

тогда как доставка грузов рассматривалась как неотложная задача. В этих условиях командир 1-й Краснознаменной бригады траления капитан II ранга Г. Н. Охрименко предложил решение - использовать паводковый подъем воды и вести суда максимально близко к берегу, обходя заминированные фарватеры. Маневр сопровождался двойным риском, при отклонении от берега сохранялась вероятность подрыва на минах, при чрезмерном сближении возникала опасность посадки на мель с перекрытием узкого прохода.

Первый караван буксиров и барж был проведен самим Г. Н. Охрименко. В Белграде суда с грузами были встречены массовым ликованием. Жители города и после войны называли прибрежную полосу воды у левого берега Дуная «фарватером Охрименко». На участке от Белграда до Нови-Сада немцы оставили почти три тысячи мин. За заслуги перед Югославией Г. Н. Охрименко был удостоен звания Народного героя Югославии и награжден орденом Народного героя.

ДЕЈСТВИЈА СОВЕТСКОЙ АВИЈАЦИИ В БЕЛГРАДСКОЙ ОПЕРАЦИИ

Авиационное обеспечение Белградской операции осуществлялось силами 17-й воздушной армии и частью сил 5-й воздушной армии. Уже в первой половине сентября 1944 г. противник приступил к отводу своих частей с юга Балканского полуострова. Данные авиационной

Командант 861. бомбардерског авијацијског пука мајор Н. А. Никифоров са навигаторима прецизира борбени задатак. 17. ваздушна армија, 244. бомбардерска авијацијска дивизија. 1944. Музеј Победе.

Командир 861-го бомбардировочного авиаполка мајор Н. А. Никифоров уточняет со штурманами боевое задание. 17-я воздушная армия, 244-я бомбардировочная авиадивизиия. 1944. Музей Победы.

Херој Совјетског Савеза, навигатор 167. гардијског јуришног авијацијског пука гардијски старији поручник Г. Т. Дворников. 17. ваздушна армија, 10. гардијска јуришна авијацијска дивизија. 1944. Музеј Победе.

Герой Советского Союза штурман 167-го гвардейского штурмового авиационного полка гвардии старший лейтенант Г. Т. Дворников. 17-я воздушная армия, 10-я гвардейская штурмовая авиадивизия. 1944. Музей Победы.

Херој Совјетског Савеза, командант 10. гардијске јуришне авијацијске дивизије гардијски генерал-мајор авијације А. Н. Витрук. 17. ваздушна армија. 1944. Музеј Победе.

Герой Советского Союза командир 10-й гвардейской штурмовой авиационной дивизии гвардии генерал-майор авиации А. Н. Витрук. 17-я воздушная армия. 1944. Музей Победы.

извиђања указивали су на два главна правца повлачења: железничком пругом Велес – Скопље – Митровица – Краљево, као и линијом Лесковац – Ниш – Сталаћ. У таквим условима кључни задатак постао је ометање транспорта и дезорганизација кретања непријатељских трупа и технике у правцу Србије.

С тим циљем 17. ваздушна армија је у периоду од 15. до 21. септембра извела самосталну ваздушну операцију усмерену на прекид железничког саобраћаја на правцу Солун – Београд и на уништавање непријатељских колона на путевима који воде из Грчке и јужне Југославије ка северу и северозападу. Као резултат тих удара, саобраћај на главним железничким и друмским магистралама Србије и Македоније био је парализован.

У периоду од 13. до 30. септембра 1944. године извршено је 1437 борбених летова. Том приликом оштећена су или уништена 24 парне локомотиве и 291 вагон, оборено или уништено 11 авиона и 121 моторно возило, дигнута у ваздух два складишта муниције и горива; порушени су железнички мостови на прилазима станицама Ниш, Качаник и Вратарница, као и тунел 20 километара југоисточно од Скопља; уништено је пет авио-хангара; забележено је 37 снажних експлозија и 107 пожара.⁴⁸

У ноћи 28. септембра 1944. године, у трепутку када су јединице 3. украјинског фронта

разведки фиксировали два основних маршрута отхода: по железној дороги Белес – Скопле – Митровица – Краљево, а такође по линији Лесковац – Ниш – Сталач. В овим условима кључевом задатком становило се нарушење превозок и дезорганизација перемешенија войск и техники противника в направлении Србији.

С овом циљу 17-ја ваздушна армија в период 15–21 септембра провела самосталну ваздушну операцију, ориентировану на срыв железнодородног движененија на направлении Салоники – Белград и на поражение колонн противника на дорогах, ведущих из Греции и Южной Югославии на север и северо-запад. По итогам ударов движененија на основних железнодородных и шоссейных магистралах Србији и Македонии было парализовано. В период 13–30 септембра 1944 г. армија выполнила 1437 самолетовылетов. За это время было повреждено и уничтожено 24 паровоза и 291 вагон, уничтожено 11 самолетов и 121 автомашина, взорвано 2 склада с боеприпасами и горюче-смазочными материалами; разрушены железнодородные мосты на подходах к станциям Ниш, Качаник и Вратарница, а также туннель в 20 км юго-восточнее Скопле; выведены из строя 5 авиационных ангаров; зафиксированы 37 взрывов большой силы и 107 очагов пожара.⁴⁸

⁴⁸ ЦАМО РФ, Ф.243, оп.2900, д.1122. л.234

⁴⁸ ЦАМО РФ, Ф.243, оп.2900, д.1122. л.234

Официри и црвеноармејци 117. засебног инжењеријско-аеродромског батаљона. 17. ваздушна армија.
1944. Музеј Победи.

Официри и красноармејци 117-го отдельного инженерно-аеродромного батаљона. 17-я воздушная армия.
1944. Музей Победы.

прешле бугарско-југословенску границу и ушле на територију Југославије, 17. ваздушна армија је појачана авијационом групом генерала А. Н. Витрука, која је укључивала 236. ловачку и 10. гардијску јуришну авијацијску дивизију. Укупна бројност авијације достигла је 1292 авиона. Борбена дејства одвијала су се у сложеним условима: планинско-шумски карактер терена и неповољне временске прилике ограничавали су маневар, отежавали оријентацију и практично онемогућавали употребу великих авијацијских група.

До 17. октобра авијационе јединице пребазиране су на аеродроме у рејонима Беле Цркве, Пожареваца и Крагујевца. Током наступања ка Београду совјетска авијација активно је подржавала напредовање тенковских и пешадијских јединица, наносећи непријатељу снажне ваздушне ударе. Само у октобру бомбардери и јуришни авиони, који су деловали у интересу копнених снага Црвене армије, извели су укупно 3336 борбених летова.

За учешће у Београдској операцији 10. гардијска јуришна авијацијска дивизија под командом генерала А. Н. Витрука одликована је Орденом Суворова II степена. Ово високо признање представљало је потврду њеног значајног доприноса успешном извођењу борбених дејстава. Посебно су истакнуте и личне заслуге пилота дивизије: звање Хероја Совјетског Савеза додељено је осморици авијатичара — капетану Е. А. Фомину, старијим поручницима Г. Т.

Ночью 28 септембра 1944 г., в момент пересечения войсками 3-го Украинского фронта болгаро-югославской границы и вступления на территорию Югославии, 17-я воздушная армия была усилена авиационной группой генерала А. Н. Витрука, включавшей 236-ю истребительную и 10-ю гвардейскую штурмовую авиационные дивизии. Общая численность авиации армии достигала 1292 самолетов. Боевые действия велись в сложных условиях. Горно-лесистый характер местности и неблагоприятная погода ограничивали маневр, затрудняли ориентирование и практически исключали применение крупных авиационных групп.

К 17 октября авиационные части были перебазированы на аэродромы в районах Бела-Црква, Пожаревац и Крагуевац. В ходе наступления на Белград советская авиация активно содействовала продвижению танковых и пехотных частей, нанося удары с воздуха по противнику. В совокупности за октябрь советские бомбардировщики и штурмовики, действовавшие в интересах сухопутных частей Красной Армии, выполнили 3336 боевых самолётоволетов.

За участие в Белградской операции 10-я гвардейская штурмовая авиационная дивизия под командованием генерала А. Н. Витрука была награждена орденом Суворова II степени. Эта высокая награда стала признанием её значительного вклада в успешное проведение боевых действий. Особо были отмечены и

Локално становништво током повратка у један од градова ослобођених од немачко-фашистичких окупатора. Југославија. Октобар 1944. Аутор: Е. Халдеј. ТАСС.

Местные жители во время возвращения в один из городов, освобожденных от немецко-фашистских захватчиков. Югославия. Октябрь 1944. Автор: Е. Халдей. ТАСС.

Књижевни сарадник редакције листа „Красни гвардејац“ 109. гардијске стрељачке дивизије гардијски капетан Степан Капитонович Иванов са дететом у наручју међу становницима југословенског села. Југославија. 21. октобар 1944. Аутор: Е. Халдеј. ТАСС.

Литературный сотрудник редакции газеты «Красный гвардеец» 109-й гвардейской стрелковой дивизии гвардии капитан Степан Капитонович Иванов с ребенком на руках среди жителей югославского села. Югославия. 21 октября 1944. Автор: Е. Халдей. ТАСС.

Млади извиђач разводник Виктор Жајворонок (лево) и командант стрелачког батаљона мајор В. Романенко (трећи здесна) током сусрета са југословенским партизанима и становницима села Старчево. Југославија. Октобар 1944. Аутор: А. Егоров. ТАСС.

Јуни разведчик ефрейтор Виктор Жајворонок (слева) и командир стрелковог батаљона мајор В. Романенко (трећи справа) во време встречи с југославским партизанима и жителями села Старчево. Југославия. Октабрь 1944. Автор: А. Егоров. ТАСС.

Дворникову, А. П. Дудкину и М. А. Мустафину, као и поручницима Н. И. Должанском, А. Ф. Карушину, Б. А. Пестрову и А. В. Ракову. Треба напоменути да се у каталогу налази и фотографија Г. Т. Дворникова из фондова музеја.

Након завршетка Београдске операције, совјетска авијациона група под командом Хероја Совјетског Савеза генерал-мајора авијације А. Н. Витрука наставила је да делује

личне заслуге лётчиков-гвардейцев дивизији. Звање Героя Советского Союза било присвојено осми авиаторам: капитану Е. А. Фомину, старшим лейтенантам Г. Т. Дворникову, А. П. Дудкину, М. А. Мустафину, лейтенантам Н. И. Должанском, А. Ф. Карушину, Б. А. Пестрову, А. В. Ракову. Следи да се напоменути, да у каталогу постоји фотографија Г. Т. Дворникова из наших фондова.

После завршетка Београдске операције совјетска авијациона група под командом Героя Советского Союза генерал-мајора авијације А. Н. Витрука, с октобра 1944 године до маја 1945 године, наставила је да делује у интересима Народно-Ослободитељне армије Југославије. Њена делатност није ограничавала само извршавањем војних задатака. Одновремено са учешћем у војних операцијама извршавала се велика работа по припреми југославских авијационих кадрова. У частима групе било припремљено 145 југославских лётчилова, а такође 665 авијационих техникова за обслуживања и експлуатације штурмовиков Ил-2.

Генерал-мајор авијације А. Н. Витрук внёс велики допринос у стварање Војно-Воздушних сила Југославије и њихово обезбеђење војном техником. Војна делатност совјетске авијације под његовим вођством добила високу оценку са стране Владе Југославије. У знак признања његових заслуга 25 јануара 1945 године, по решењу Президиума Антифашистског већа народног ослобођења

Морнари једног од оклопних чамаца Дунавске војне флотиле са становницима Улице кнеза Павла у граду ослобођеном од немачко-фашистичких окупатора. Београд, Југославија. 30. октобар 1944. Аутор: Е. Халдеј. ТАСС.

Моряки једног од бронекатеров Дунайской военной флотилии с жителями улицы Князя Павла в освобожденном от немецко-фашистских захватчиков городе. Белград, Югославия. 30 октября 1944. Автор: Е. Халдей. ТАСС.

у интересу Народноослободилачке војске Југославије у периоду од октобра 1944. до маја 1945. године. Њена активност није се ограничавала само на извршавање борбених задатака. Истовремено је спровођен и обиман рад на обуци југословенског ваздухопловног кадра. У јединицама ове групе обучено је 145 југословенских пилота, као и 665 ваздухопловних техничара за одржавање и експлоатацију јуришних авиона Ил-2.

Генерал-мајор авијације А. Н. Витрук дао је значајан допринос формирању Ратног ваздухопловства Југославије и његовом опремању војном техником. Борбена делатност совјетске авијације под његовим руководством високо је оцењена од стране Владе Југославије. У знак признања за његове заслуге, 25. јануара 1945. године, одлуком Президијума Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије, генерал А. Н. Витрук одликован је Орденом народног хероја — највишим одликовањем Југославије.

Степанова Лидија Николајевна,
кустос изложбе, Музеј победе, Москва

Совјетски инжењерац са минотрагачем ВИМ-203 на Теразијама у Београду. Југославија, Београд. 30. октобар 1944.
Аутор: Е. Халдеј. ТАСС.

Советский сапер с миноискателем ВИМ-203 на площади Теразии в Белграде. Югославия, Белград. 30 октября 1944.
Автор: Е. Халдей. ТАСС.

Југославији, генерал А. Н. Витрук был награжден орденом Народного Героя, высшей наградой Югославији.

Степанова Лидия Николаевна,
Куратор выставки, Музей Победы, Москва

Становници Београда свечано дочекују
совјетске војнике ослободиоце. Београд,
Југославија. 25. октобар 1944.
Аутор: Е. Халдеј. ТАСС.

Жители Белграда торжественно встречают
советских солдат-освободителей. Белград,
Югославия. 25 октября 1944.
Автор: Е. Халдей. ТАСС.

БАЛКАНСКА ХРОНИКА

У ОБЈЕКТИВУ

Аутори каталожних текстова:

Марко Мартиновић,
Лидија Николајевна Степанова

Ликовно – графичко уређење:

др ум. Никола Радосављевић,
кустос у Музеју жртава геноцида

Издавач:

Музеј жртава геноцида
Трг Николе Пашића 11, Београд,
Република Србија
www.muzejgenocida.rs

За издавача:

Бојан Арбутина, в. д. директора
Музеја жртава геноцида

Лектура:

Исидора Ињац

Превод:

Марко Мартиновић

Извршни уредник:

Бојан Арбутина, в. д. директора
Музеја жртава геноцида

Ликовно графички уредник:

др ум. Никола Радосављевић

Прелом текста:

Студио Архетип

Штампа:

Intra.Net Centar, Београд

Тираж:

200

ISBN 978-86-82832-28-7

БАЛКАНСКАЯ ХРОНИКА

В ОБЪЕКТИВЕ

Авторы каталожных текстов:

Мартинович Марко,
Степанова Л.Н.

Художественно-графическое оформление:

д-р иск. Никола Радосавлевич,
куратор в Музее жертв геноцида

Издатель:

Музей жертв геноцида
Площадь Николы Пашича 11, Белград,
Республика Сербия
www.muzejgenocida.rs

От издателя:

Боян Арбутина, и. о. директора
Музея жертв геноцида

Литературная редактура:

Исидора Иняц

Перевод:

Мартинович Марко

Ответственный редактор:

Боян Арбутина, и. о. директора
Музея жертв геноцида

Художественно-графический редактор:

д-р иск. Никола Радосавлевич

Верстка текста:

Студио Архетип

Печать:

Intra.Net Centar, Белград

Тираж:

200 экземпляров

ISBN 978-86-82832-28-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

77.03/.04(497.1)"1942/1945"(083.824)
355.48(497.1)"1941/1945"(083.824)
94(497.1)"1941/1945"(083.824)

СКРИГИН, Жорж, 1910-1997

Балканска хроника : у објективу / [аутори каталожних текстова] Марко Мартиновић, Лидија Николајевна Степанова ; [превод Марко Мартиновић] = Балканская хроника : в обьективе / [авторы каталожных текстов] Мартинович Марко, Степанова Л. Н. ; [перевод Мартинович Марко]. - Београд : Музеј жртава геноцида = Белград : Музей жертв геноцида, 2026 (Београд = Белград : Intra.Net Centar). - 125 стр. : фотогр. ; 20 x 20 cm

Текст упоредо на срп. и рус. језику. - Текст штампан двостубачно. - Аутор фотографија је Жорж Скригин. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-82832-28-7

1. Мартиновић, Марко, 1993- [аутор] [преводац] 2. Степанова, Лидија Николаевна, 1949- [аутор]
а) Скригин, Жорж (1910-1997) - Фотографије - Изложбени каталози б) Други светски рат
1939-1945 - Југославија - 1941-1945 - Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 192663561

